

אגרות מבוארות

אגרות מתוך "אגרות הראי"ה"
בצירוף ביאורים ומקורות

להשלמת העיון בנושא תורת ארץ ישראל, הבאנו שלוש אגרות בהן מרחיב הרב את היריעה בענין תורת ארץ ישראל ונושאים קרובים, וקורא את קריאותיו הנרגשות, המיועדות ללומדי התורה בארץ ישראל.

האגרות הן: **אגרת צ"ו** (מאגרות ראי"ה ח"א עמ' קי"א-קי"ד), **אגרת ק"ג** (ח"א עמ' קכ"ב-קכ"ח) ו**אגרת תפ"ג** (ח"ב עמ' קכ"ג-קכ"ה).

בחוברת מובאות האגרות, **באות מודגשת**, משולבות בביאור באות רגילה. הרחבות עניינים מובאות בתחתית העמוד ומצויינות באותיות (הערות הרצי"ה שנדפסו באגרות הראי"ה ממוספרות במספרים ומובאות בסוף כל איגרת).

מבוא לאגרת

אגרת זו נכתבה על ידי הרב קוק זצ"ל להתאגדות של בני הישיבות בירושלים, שנקראה "בית ועד לחכמים". בראש ההתאגדות עמדו מחשובי תלמידי החכמים הצעירים של ירושלים באותה תקופה, ורבים מהם היו לרבנים חשובים במהלך השנים. הרקע לכתיבת האגרת הוא בקשתם לקבל מחידושי תורתו של הרב (בעניין מתנות עניים). הרב איננו ממלא את מבוקשם, מחוסר פנאי, אך מוצא לנכון להעמידם על השקפת עולמו.

תכנה של האגרת

האגרת עוסקת בעניינה של תורת ארץ ישראל. תורת ארץ ישראל מקושרת אל הצד הכללי והרוחני שבתורה, המחיה את הסעיפים הפרטיים. רק בארץ ישראל ניתן לעמוד על הנקודה הפנימית הזו.

הרב מדגיש את החשיבות שתלמידי חכמים שבארץ ישראל יעסקו בתורה כפי שראוי לארץ ישראל, ויגלו את כוחה של הארץ. כמו כן הוא מחזק את כוחם שלא יחושו שפלים אל מול תלמידי חכמים שבחו"ל, שכן קדושתה וערכה של הארץ הם המעניקים להם עוצמה.

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו. [תרס"ח].

בני ציון היקרים הרבנים הגדולים אוהבי שם ד' ויראיו בשכל טוב, אגדת קודש
כנסי' של תורה¹ בעה"ק ירושת"ו.

ערת שלו' וברכה.

רק מפני כבודכם הגדול הנני פונה עכשו מכל המניעות, אשר יסובוני, לכתב
לכם דברים אחדים. כי זולת זה אי-אפשר לי כלל בימים הללו, מריבוי טרדותי,
לכתב אם מעט ואם הרבה. אבל רק לכתב מפני הכבוד, להראות את שמחת לבבי
בכנוסכם הטהור, יעלה כעת בידי, אבל למלא חפצכם, מה שבאתם על דברי תורה
לתהות על קנקני הריק, אי אפשר לי: מן המוכן כתוב אין בידי מאומה בענין זה,
ובכלל אינני כותב כמעט מאומה בעניני פלפול וחדוש זה כמה, כי-אם במקום
הכרח גדול. רק הנני מרגיש חובה קדושה לעיין, כפי היכלת, מעט בהלכה זו,
שאתם עסוקים בה, ולהודיע לכם את אשר אתבונן בזה, אבל זה אי אפשר לי כעת
בשום אופן, ובפרט בענין חיוב מתנות עניים עכשו במה שנהגו להיתר על פי איזה
סמוכין, דאף אם יתברר לחיוב רחוק שיתקבלו הדברים, ומוטב וכו', ובפרט
שחששא גדולה יש, שעניי הנכרים או המתרוששים מהם יהנו מזה על כל פנים
יותר מעניי ישראל, ע"כ למעשה כי פקדתם את חלק זה, הנעזב עד כה.

אבל, יקירי לבבי, אמצא ישר להעיר אתכם - אף שאין הרב כותב להם מחידושי
תורתו, הוא רואה צורך להאיר את עיניהם בדברים הנוגעים לתלמידי חכמים
בתקופה זו, אם כי טרם אדע מהות כנסתכם ותוכן ערכם של החברים בפרטיות,
הרב איננו מכיר את חברי הכינוס ואת מהותו, ועם זאת הוא פונה אליהם בקריאה
נרגשת לכוון את לימודם לאור תורת ארץ ישראל. הרב הבין כי שאיפה זו צריכה
להיות נחלת לומדים רבים, ולא נחלתם של יחידי סגולה בלבד, מכל מקום כגון זה
צריך למודעי, כי אם בימינו אלה² הנכם מיסדים כנסי' של תלמידי חכמים בעיר

ביאור ומקורות

א בימינו אלה - תפקיד לימוד התורה משתנה מדור לדור. אינו דומה לימוד התורה בעת גלות וחורבן
ללימודה בעת גאולה ובנין. על כן יש לכוון את לימוד התורה בכל דור לאופיו המיוחד של הדור.
במקום נוסף כותב הרב (מאמרי הרא"ה ב', עמ' 414): "אם התחיה הלאומית לא תחדש לנו הארה

הקודש, שעיני כל ישראל אלי', תראו להשתדל לבקש דוקא גדולות ונשגבות - אל תסתפקו בדברים רגילים, שגרתיים ומצומצמים, אלא תשאפו לדברים גדולים, שכן דורנו הוא כולו דור שואף - בכל הציבורים מופיעות שאיפות גדולות, ואם השאיפה הריקנית של החורבא והתהו - של אנשי הכפירה, ששאיפותיהם ומטרותיהם הן ריקניות וגורמות לחורבן, ובכל זאת שאיפתם גדולה, והיא מגבהת עצמה² עד

ביאור ומקורות

בתפלה, הארה בתורה, הארה בדרכי המוסר והקשבת האמונה, איננה עדיין תחיה אמתית". יש לחדש את הארת התורה ועבודת ה' לאור התחדשות הדורות ותחייתם. עי' גם לקמן בהערה כה.

ב השאיפה הריקנית של החורבא והתהו מגבהת עצמה... - מבין השורות עולה השקפתו של הרב, שלימוד תורת ארץ ישראל, המפורט באגרת זו, הוא דרך המאבק הראויה במכת הכפירה. על ציבור שומרי התורה ולומדיה מוטלת החובה להופיע תורה גדולה, ולפתח שאיפות שיהוו אלטרנטיבה לרצונה של הכפירה להנהיג את העם כולו. הרב הבין כי בתקופתו תיקבע הנהגת העם לדורות התקומה, ועל כן ראה הכרח בהצבת אלטרנטיבה רוחנית לכפירה. כך כותב הרב באגרת קמ"ד: "...הננו צריכים עכשו אימוץ גדול כעת היה, שזרם החיים בארץ ישראל הולך ומתגבר, לשמחת לב כל אוהב עמו וארצו, אבל לעומת זה, עם פרץ זרם חיים זה עצמו, באים יסודות מקולקלים וחמרים מזיקים להאסף בארץ הקודש. ותרופה אחרת אין כי אם לחזק את ידם של שלמי אמונים, בכל דבר מעשה וישוב, ובהרמת קרן בתורה ובמדע, למען יעטרו הם את החיים החדשים ההולכים ומתהוים בארץ ישראל, בעטרת הקדושה וההוד המרופדת על רגשי קדש נאמנים. לזאת צריכים אנו כל שלמי אמונים להאגד יחד מקרוב ומרחוק, להקים לנו גדר ביהודה, לכונן עתה בישוב החדש, במרכזו, ישיבה חדשה ומפוארה... יסוד זה אם נניח, נעשה ונצליח באמת, להרים קרן ישראל בארץ ישראל ובעולם כולו... ולמראה אור ברק שכלול ישוב של אמת, על אדמת הקודש, ינוסו הצללים, והפריצים יחופו ראשם, ולא יוכלו להרים קרן בגאווה ובוז... כי זה לי זמן הגון אשר בחנתי דרכי, ואדע נאמנה שכל תקות ישוב ארץ ישראל, וכל תקות הצמחת קרן ישועה לישראל מציון, תלויה היא בנקודה אדירה זאת, שיאספו אלינו כחות טובים, לעסוק בבנין הרוחני והחמרי של ארץ ישראל, ודוקא על פי יסודות הקולטורא ההולכת בצעדי-און בארץ ישראל כבכל העולם כולו, וכל מי שנקודת יראת שמים אמיתית בוערת בלבבו, לא יוכל להיות שיתעלם מלבא לעזרת ד' ועמו. אל נא נאחר את המועד, אל נא נתן את הרומסים לרמוס כל היונקים, שרשי צמח-ד' העולים על אדמת הקודש... אם נעזוב את שעת הכשר, של התחלת התפתחות הישוב... והיד הרמה המחומשת בהפקרות ודרכי הגויים, באין זכר לקדושת ישראל באמת, המחפה את חרסיה בסיגים של לאומיות מזויפת בגרגרים של היסטוריה ושל חבת השפה, המלבישה את החיים צורה ישראלית מבחוץ במקום שהפנים כולו הוא אינו יהודי, העומד

מרומי רמים - בשאיפתה להנהיג את עם ישראל על פי השקפתה, כמה צריך שיגבה לב דורשי ד' הנגשים אל הקודש. המבוקש, לכל הפחות, צריך שיהי' לקדש שם שמים ושם ישראל, ומהי הדרך לקדש שם שמים ושם ישראל? בקידוש שם ירושלים בחפץ גדול להראות לכל העולם נצחונה וגדולתה של תורת ארץ ישראל - עד כמה היא תורה גדולה, מרוממת ומציבה דרך ברורה לכל ישראל, וראויה להנהיג על פיה את עם ישראל, שלדאבוננו העמוק עומדת היא - תורת ארץ ישראל - בשפל, ובעולם התורה אין מייחסים לה חשיבות ומעמד, תחת שהיא יכולה ומוכרחת לשבת על גפי מרומי קרת - להנהיג את האומה כולה - לעיני כל ישראל ונגד כל

ביאור ומקורות

להיות נהפך למשחית ולמפלצת, ולסוף גם כן לשנאת ישראל וארץ ישראל, כאשר כבר נוכחנו על פי הנסיון, - היד הטמאה הזאת תתגבר, אז אין די באר גודל האסון". אם הציבור התורני לא יתפוס את ההנהגה, ויניח את בנין הארץ והנהגת הישוב לראשי הכפירה המבקשים להנהיג את האומה כולה בדרכם - הרי שאין לשער את גודל האסון שעלול לצאת מזה. הדרך להנהיג את האומה בדרך הקודש היא בהגדלת תורת ארץ ישראל, פיתוחה והופעתה בגדלות.

ג תורת ארץ ישראל - בכמה מקומות מבטאים חז"ל את גדולתה של תורת ארץ ישראל, ואת מעלתה על פני תורת חו"ל. במדרש מובא (בראשית רבה פרשה ט"ז, ד'): "זוהב הארץ היא טוב, מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל".

עוד אמרו (כתובות ע"ה ע"א): "אמר אביי: וחד מינייהו עדיף כתרי מינן (ואחד מהם, מבני ארץ ישראל, עדיף כשנים מאיתנו, בני בבל). אמר רבא: וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו, דהא רבי ירמיה דכי הוה הכא לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן, כי סליק להתם קרי לן בבלאי טפשאי (ואחד מאיתנו כשעולה לארץ ישראל עדיף כשנים משם, שהרי ר' ירמיה כשהיה כאן לא היה יודע מה אומרים חכמים, וכשעלה לארץ ישראל קורא לנו 'בבלים טפשים')".

וכן (סנהדרין כ"ד ע"א): "אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב 'ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים', 'נועם' אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שמנעימין זה לזה בהלכה, 'חובלים' אלו תלמידי חכמים שבבבל שמחבלים זה לזה בהלכה. 'ויאמר אלה שני בני היצהר העומדים וגו' ושנים זיתים עליה', 'יצהר', אמר רבי יצחק אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שנוחין זה לזה בהלכה כשמן זית, 'ושנים זיתים עליה' אלו תלמידי חכמים שבבבל שמרורין זה לזה בהלכה כזית... 'במחשכים הושיבני כמתי עולם' אמר רבי ירמיה זה תלמודה של בבל".

באגרת זו מבאר הרב את עניינה המיוחד של תורת ארץ ישראל.

הגוים אשר ברא ד' בארץ. ועתה הוא עת לדרש את ד', ההכרח מרומם אותנו למדרגות גדולות² - אף אם אין אנו רוצים לפעול בגדלות, אנו מוכרחים לעשות זאת מפני המצב הקשה שעם ישראל נמצא בו.

הבדל עצום ונשגב בין תורת ארץ ישראל לתורת חוץ לארץ. בארץ ישראל שפע רוח הקדש מתפרץ לחול על כל תלמיד חכם¹ שמבקש ללמוד תורה לשמה^ה, וקל וחומר על קיבוץ של תלמידי חכמים - אוירה המחכים של ארץ ישראל גורם לכך,

ביאור ומקורות

ד שפע רוח הקדש... על כל תלמיד חכם - אמרו חכמים (מדרש תהלים ק"ה): "הודו לה' קראו בשמו". אמר רבי יוסי בר חלפתא לרבי ישמעאל בריה, אתה מבקש לראות את השכינה בעולם הזה, עסוק בתורה בארץ ישראל, שנאמר, 'דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד". עיסוק בתורה בארץ ישראל - ובדרך המתאימה ללימוד התורה בארץ ישראל - מרומם את האדם למדרגות גבוהות של גילוי שכינה ורוח הקודש. הרב מדגיש כי מדרגה זו שייכת ל"כל תלמיד חכם המבקש ללמוד תורה לשמה". אין זו מדרגה עליונה של גדולי הדור, אלא מדרגה השייכת לשדרה רחבה של תלמידי חכמים. בגמרא מובא (פסחים ס"ו ע"א): "הנח להן לישראל, אם אין נביאים הן בני נביאים הן". ומבאר בספר הכוזרי (מאמר ראשון, ק"ג): "...עד שבאו בני יעקב... כולם מבקשים דרגת הנבואה ורבים מהם מגיעים אליה...". תכונת הנבואה שייכת לכל ישראל ומשפיעה על כל ישראל, אף למי שלא זכה להגיע אליה. כך גם בענייננו, שפע רוח הקודש חל על מי שמבקש ללמוד תורה לשמה, שכן רוח הקודש שייכת לארץ ישראל ולכל מי ששייך לעניינה, אף אם לא זכה לכך במדרגתו. הדרישה היא שהאדם יבקש ללמוד תורה לשמה, אף אם לא הגיע בפועל למדרגה כזו של לימוד.

ה תורה לשמה - בספרו של הרב "אורות התורה", מוקדש פרק ב' לביאור עניין תורה לשמה. פסקא ב': "עיקר לימוד תורה לשמה, בעניינים הרוחניים מתקיים הדבר כפשוטו, כי קרבת ד' ורוממות הקדושה גלויה בהם, והאדם מתרומם על ידם, ובעניינים המעשיים צריכים להבין שהם כולם סעיפים ולבושים של אור היושר והצדק האלהי, ובתוך כל הפרטים יחד נמצאת הנשמה האלהית של שכלול העולם, בחיים בחומר ורוח, בחברה וביחיד, וממילא נוקב האור ויורד גם כן בכל פרט ופרט". פסקא ז': "עיקר לימוד תורה לשמה אי אפשר לבא כי אם על ידי הכשר זה של ההבנה וההרגשה הבאה עמה, איך כל פרטי תורה חביבים חבת קדש ואיך האור הכללי, המלא חיים ומביא חיים לעולם, מתפלש הוא בכל הפרטים כולם". לימוד תורה לשמה, לשם התורה, הוא לשם הופעתה בצורתה המלאה והשלמה, מן האור העליון ועד ירידתו אל הפרטים המעשיים. זהו עניינה של תורת ארץ ישראל, הקושרת כללים ופרטים, כמבואר בהרחבה באגרת זו.

שתלמידי חכמים המבקשים לעסוק בתורה לשמה, לשם הבנת אמיתתה, חלה עליהם רוח הקודש, רוח של ארץ ישראל, ומאירה את תלמודם, **והרוח הכללי, השופע בנועם והולך ומתפשט** - הרוח של כללי התורה, הרוחניים והעליונים, הוא **הרווד את הפרטים**¹ - רודה ושולט בפרטים, הוא **המרחיב את ההלכות, הכל מלמעלה למטה** - ההלכות המעשיות והפרטיות מתרחבות ומושפעות מן הרוח הכללי המחיה אותם. היחס לכל הלכה נעשה מתוך קישורה לכלל התורה, לתורה הרוחנית, ולא רק לעצמה ולעניינה הפרטי. **מה שאין כן בחו"ל. רוח כללי קדוש אי אפשר לשאוף באויר טמא ועל אדמה טמאה**² - ומכיון שאויר ארץ העמים ואדמתה טמאים, הרי שהשפעת הרוח הכללי של התורה - רוח הקודש הקיימת בארץ ישראל

ביאור ומקורות

ו הרווד את הפרטים - הרב מבאר, שתורת ארץ ישראל באה מן הכלל אל הפרטים - הפרטים מובנים לאור הכלל עליו הם נסמכים. מקור לדברים אלה ניתן לראות בדבריו של הרב ריינס (מקור): "ובבראשית רבה (פרשה ט"ז) 'אמר רבי אבהו טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו, אדם פורט זהב אחד והוא מוציא ממנו כמה יציאות', והמליצה התוכית מזה המאמר הוא, כי כמו שהזהב כולל כמה מטבעות קטנות, ומרויח על ידי זה, אשר תחת לטלטל ולשמור כמה מטבעות יוצא עתה בטלטול ושמירת זהב אחד וכל הפרוטות הן בכלל הזהב, כן הוא בענין למוד התורה, אם ישמור זכרון הכללים יהיו הפרטים שמורים מאליהם, וזהו מה שדרשו שם 'זוהב הארץ היא טוב אין תורה כתורת ארץ ישראל', דהם עשו כללים כללים כידוע דרכי הירושלמי בזה". עניינו של הירושלמי - תורת ארץ ישראל - הוא עשיית כללים לתורה. הכללים מטבעם רוחניים יותר, וניגשים אל הנושא מן הצד הרוחני והמקורי שלו. הפרטים הם הדרך להגשים את הכלל בחיי המעשה. בארץ ישראל יש שאיפה לגילוי הכלל הרוחני, ממנו יונקים הפרטים המעשיים את חיותם.

ז באויר טמא ועל אדמה טמאה - חכמים גזרו שאויר חוץ לארץ ואדמת חוץ לארץ יהיו טמאים (עי' אהלות פ"ב מ"ג, וטהרות פ"ד מ"ה, ועי' שבת י"ד ע"ב והלאה). הרב מבאר, שגזרה זו (כמו גזרות חכמים רבות), איננה קשורה רק לטעם הגלוי שהובא בדברי חז"ל, משום ספק קברי עובדי כוכבים. הטעם הפנימי הוא, שאויר ארץ העמים ואדמתה הם טמאים במהותם, ואי אפשר לקלוט במקום זה עניינים קדושים וגבוהים. הגזרה מגלה בצורה ההלכתית את מהותה של ארץ העמים. כך כותב הרב ב"מוסר אביך" (א', ה'): "ענין סיגות התורה אינו מצד עצם ההבאה לעבירה, רק שכמו שהעבירה רעה בעינינו כמו-כן כל העניינים שמקושרים בה, בקשר עילה ועלול, רעים בעינינו, וכדאי לפרוש מהם מאד".

- איננה קיימת בחוץ לארץ. אלא כל פרט ופרט מן התורה מעלה איזה ניצוץ, איזו הארה, להתקרב אל רוח אלקים חיים, השוכן על עמו פה בארץ חיים - ניתן לקבל ניצוצות של הארה מן הפרטים, אך הרוח הכללי חסר ואיננו קיים. "על הגאולה זה תלמוד ירושלמי ועל התמורה זה תלמוד בבלי"^ח (זוהר חדש רות). הידיעה הזאת - על ההבדל בין ארץ ישראל לחוץ לארץ - היא מאירה נתיבות גם על מהות הלמוד בכלל - הבנת מקומה וערכה של התורה, גם על סדריו - על סדרי הלימוד, על מקצועות הלימוד וכדומה, גם על סדר העבודה השלמה הראוי לבחירי יחידי סגולת תלמידי חכמים במקום אורו של עולם - תלמידי חכמים ששפע רוח הקודש חל עליהם, הרי זה משפיע על כל עבודת ה' שלהם, גם על עצם תכנם של עצמיות הסברות, ההויות, החדושים והפלפולים - לא רק דברי האגדה, אלא אף הסברות של לימוד הפלפול, של דיני נשים ונזיקין, מתרוממות ומתעלות באוירה של ארץ ישראל. "עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחו"ל שיקבעו בארץ ישראל"^ט.

ביאור ומקורות

ח על הגאולה זה תלמוד ירושלמי - הרב מביא את גירסת הגר"א לזוהר. הגירסא שלפנינו היא: "על הגאולה" - זה ספרי נביאים, 'ועל התמורה' - זה תלמוד בבלי שפלפלו בלשון יהדת (=יהודית), 'וזאת התעודה בישראל' - זה תלמוד ירושלמי דכתיב (ישעיה ח'): 'צור תעודה חתום תורה בלימודי', ושם היו ולא בחו"ל וכתיב (שם): 'לתורה ולתעודה'. ביאור הדברים: הגאולה היא המצב המקורי. שיבת הקרקעות לבעליהן ביובל מכונה בתורה "גאולה", כיון שהקרקע חוזרת למקומה המקורי. כשעם ישראל נמצא בארצו, מופיעה התורה במקוריותה, ועל כן "על הגאולה זה תלמוד ירושלמי". בגלות מופיעה התורה בצורה שאיננה מקורית. אין לנו אלא "תמורה" לדברי התורה של ארץ ישראל, וזהו התלמוד הבבלי, המשמר את עם ישראל כשהוא בגלותו, במצבו החסר (עי' לעיל עמ' 13-15). מעלתו של התלמוד הירושלמי היא בהיותו קרוב למקור, להופעת התורה כפי שהיא במקוריותה בארץ ישראל.

ט עתידין בתי כנסיות... - הרב מבאר משפט זה שלא כפשט הפשטני שלו. אין כוונת חז"ל שלעתיד לבוא נראה מטס של בתי כנסת מן העולם כולו לארץ ישראל. כוונת המשפט היא שצורת הלימוד ועבודת ה' המופיעה בבתי הכנסיות ובתי המדרשות שבחו"ל, תזכה להתעלות לעתיד לבוא ולהתחדש עם שיבת עם ישראל לארצו. התלמוד הבבלי, למשל, עתיד "לעלות" לארץ ישראל ולהיקבע בה - להילמד על פי דרכי הלימוד המיוחדות לארץ ישראל.

אנחנו יכולים להמשיך - למשוך אלינו ולקבל - טל אורות' של אויר ארץ חמדה² - בארץ ישראל האויר הוא מיוחד, כדברי הגמרא (בבא בתרא קנ"ח ע"ב):
"אורא דארץ ישראל מחכים". אנו יכולים לקבל את האור המיוחד של "אורא דארץ ישראל" **באופן כל כך נוזל ושופע, באופן כל כך מעדן ומקדש כל רוח ונפש וכל קרב וכליות, עד שילך עמנו אור הבבלי להתאחד עם התלמוד הירושלמי³ ויחדיו**

ביאור ומקורות

שתי גישות מצאנו ביחס לתורת חו"ל המגיעה לארץ. ר' זירא כשעלה לארץ התענה מאה תעניות כדי שלא יטרידנו התלמוד הבבלי בארץ ישראל (בבא מציעא פ"ה ע"א). מנגד, אמרו על ר' ירמיה שהתורה שלמד בבל גרמה להתעלותו יותר מתלמידי חכמים שבארץ ישראל (כתובות ע"ה ע"א). בדברי הגמרא המובאת באגרת אנו מוצאים הדרכה - אין לזנוח את תורת בבל בעליה לארץ ישראל, אלא להעלותה ולרומם אותה בדרכי הלימוד של ארץ ישראל. אנו "פוסקים" ונוהגים כר' ירמיה, שתורת בבל מתעלה בארץ ישראל. תורת ארץ ישראל לא באה לפסול את תורת חו"ל, אלא לרומם אותה בתכונתה של ארץ ישראל. אין אנו מתאמצים לשכוח את התורה שנתפתחה במשך אלפי שנים בחו"ל בכלל ובבבל בפרט. אדרבה בתורה זו אנו עוסקים, ושאיפתנו צריכה להיות לרומם ולהעלות תורת חו"ל באורא דארץ ישראל ולאורה של תורת ארץ ישראל (ועי' לעיל עמ' 12-5).

י טל אורות - ביטוי זה מבוסס על הפסוק (ישעיהו כ"ו, י"ט): "יִחְיוּ מִתֵּיךְ נְבִלְתֵי יְקוּמוֹן הַקִּיצוּ וְרָגְנוּ שְׁכֵנֵי עִפְרוֹ כִּי טַל אֹרֶת טֶלֶךְ וְאַרְץ רְפָאִים תִּפִּיל". פסוק זה נדרש בגמרא (כתובות ק"א ע"ב): "דכתיב 'כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל', כל המשתמש באור תורה או תורה מחייהו וכל שאין משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו". מהו אור תורה? דרשו חכמים (זוהר חדש איכה): "זהאור" - זה תלמוד ירושלמי". תלמודה של ארץ ישראל מגלה את אור התורה - את הנשמה הפנימית המחיה את גופי התורה, ועל כן המשתמש באור תורה - אור תורה מחייהו. תכונתה של ארץ ישראל שהיא מעניקה חיים לתורה וללומדיה מתוך פנימיות התורה, שבארץ ישראל מקושרת היא עם התורה המעשית והחיצונית.

יא ארץ חמדה - ביטוי זה מבוסס על הפסוק שנאמר על המרגלים (תהילים ק"ו, כ"ד): "וַיִּמְאַסוּ בְּאַרְץ חֲמֵדָה לֹא הֶאֱמִינוּ לְדַבְרֶךָ" (הביטוי מופיע גם בירמיה ג', י"ט, ובזכריה ז', י"ד). השימוש הרב בביטוי זה באיגרת מלמד על החשיבות שראה הרב בעניינה של תורת ארץ ישראל כתיקון לחטא המרגלים. ראה בהערה טו לקמן.

יב התלמוד הירושלמי - באגרת ק"ג מבאר הרב בהרחבה, כי התלמוד הירושלמי הושפע ממעלתה של ארץ ישראל, שהיא ארץ הנבואה: "על כן בארץ ישראל, שהיא מקום הנבואה, יש רושם לשפע הנבואה

יאירו באור שבעתים - הכללים והפרטים, רוח הנבואה והתורה (ראה בהערה) יתאחדו, ויאירו זה את זה בצורה עליונה ומלאה. **ואל זה אנחנו צריכים לשאוף. לא**

ביאור ומקורות

בסדר הלימוד, וההבנה היא מוסברת מתוך השקפה פנימית ואין צריך כל כך אריכות בירורים, והיינו 'אורא דארץ ישראל מחכים', ותלמודא בבלאה הוא מטריד להו, וחכמת הנבואה, שהיא יסוד לחכמת האגדה, שהיא הצד הפנימי של שרשי התורה, פעלה בארץ ישראל הרבה יותר מבבל, שאינה ראויה לנבואה, כדאמרינן במועד קטן (כ"ה): 'ראוי הי' רבנו שתשרה עליו שכינה, אלא שבבל גרמה לו'. והנה אותם המושפעים מהשרשים של חכמת הנבואה - הקיצור הוא מעלה אצלם, והנתוח של ההלכות והוצאת דבר מתוך דבר נעשה אצלם בסקירה רחבה מאד, ודי להם רמז קל להחליט משפט, וזה הי' יסוד סדר הלימוד של ירושלמי, שלגבי אותם הזוכים ליהנות מאורה של מעלה הי' די דקדוקים קצרים לביור ההלכה. אבל לגבי בני בבל, ששרשי הנבואה לא השפיעו עליהם כל כך, לא הי' מספיק הקיצור והי' צריך אריכות דברים... ובאותו הדרך, המתעלה מעל נתוחי הסברות הפשוטות עד שפונה אל נטיית ההערות העליונות, ישנו גם כן מין עומק שכלי, שמכל מקום אין דרך לפרשו בחתימת תלמוד, והוא מסור לתלמידי חכמים המשכילים בשכל טוב, והירושלמי סומך יותר על רמזים כאלה משום יתרון החכמה דאורא דארץ ישראל... וכל שהשכל הוא יותר כללי הוא משוטט יותר מעניינים דקים ודי לו פלפול מועט, והכלליות של השכל עצמו נמשכת משפע של רוח הקודש, עד אשר אפילו בדרך רחוק הרבה יש בו איזה רושם, וזה הרושם הוא עיקר ההבדל שבין בבלי לירושלמי. ומשום הכי לדין הבבלי עיקר, דדרך הלמוד הפשוט מוסבר בו בהרחבה, ומכל מקום לכל עת שיחדש השי"ת לב חדש על עמו ויוחזר כח קדושת ארץ הקודש בגלוי, יגלה האור של הירושלמי מצד סגנונו הקצר והעמוק, שמסתייע ממהלך שכל עליון, וההגדה המקובלת מחוברת בו עם ההלכה בדרך פעולה נסתרית".

הירושלמי מושפע מאוירה של ארץ ישראל ומחכמת הנבואה השייכת לארץ ישראל, ועל כן הוא קצר יותר, והסברות שבו מופשטות יותר. השאיפה אליה קורא הרב באגרת זו היא לאחד את הבבלי עם הירושלמי, את הפלפול בפרטי הסוגיות וההלכות שעל פי הסגנון של הבבלי, עם הלימוד המושפע מרוח הנבואה, המופיע בירושלמי. זהו דבר השייך לדורנו, בו חוזר עם ישראל לארצו, ועל כן חוזרת ארץ ישראל להשפיע על עם ישראל את כוחה וקדושתה. אף כאן אנו רואים, כי השאיפה איננה לרומם את הירושלמי "על חשבון" הבבלי, אלא איחוד ביניהם - עיסוק בפרטים המופיעים בתלמוד הבבלי, לאור הכללים הרוחניים, המאפיינים את התלמוד הירושלמי. מגמת האיחוד היא מגמה המיוחדת לארץ ישראל.

לעזות יחשב לנו³, כי "חביבה כת קטנה שבארץ ישראל מסנהדרי גדולה שבחז"ל"⁴, שכן כוחה של ארץ ישראל הוא הנותן עוצמה לתלמידי החכמים שבה, ולא כוחם הפרטי והאישי, ולכן אין זו עזות לפעול בגדלות מכוחה של הארץ.

יסוד הגלות והשפלות הנמשך בעולם בא רק ממה שאין מודיעים את ארץ ישראל, את ערכה וחכמתה⁵, ואין מתקנים - על ידי הודעת גדולתה של הארץ - את חטא המרגלים⁶ שהוציאו דבה על הארץ, בתשובת המשקל: להגיד ולבשר בעולם

ביאור ומקורות

יג לא לעזות יחשב לנו - הקריאה של הרב לרומם את קרנה של תורת ארץ ישראל ולחדש דרך לימוד הקושרת את הכלל עם הפרטים ואת הפנים עם החוץ, עלולה לגרום לרתיעה - הן זו דרך שגדולי הדורות לא הלכו בה, ומי אנו שנלך בדרך חדשה!?! על כן מדגיש הרב, שלא מכח גדלותם האישית בתורה נתבעים חכמי ארץ ישראל למלא את תפקידם. "חביבה כת קטנה שבארץ ישראל מסנהדרי גדולה שבחז"ל". כוחה של ארץ ישראל הוא המחייב את תלמידי החכמים שבה לרומם את קרנה. תלמידי חכמים שבארץ ישראל יש להם עוצמה בתורה יותר מתלמידי חכמים שבחז"ל על אף גדולתם האישית, שכן כוחה של ארץ ישראל גדול הוא מכוחו של תלמיד חכם, גדול ככל שיהיה. על כן נתבעים תלמידי חכמים שבארץ ישראל לבלתי לזלזל בכוחה של הארץ, ולגלות את עוצמתה הרוחנית בלימוד התורה בדרך המתאימה לארץ ישראל.

יד ערכה וחכמתה - חז"ל אומרים: "אין חכמה כחכמת ארץ ישראל" (בראשית רבה פרשה ט"ז, ד'). המושג "חכמה" כולל בתוכו כמה עניינים, שיש בהם מעלה לארץ ישראל (ועי' מורה נבוכים ח"ג פנ"ד). החכמה היא השגת הידיעות האמיתיות. אמרו חכמים: "אזירא דארץ ישראל מחכים" (בבא בתרא קנ"ח ע"ב), ופירושו שבארץ ישראל עומד האדם על אמיתתה של התורה, כפי שהעיד ר' זירא על עצמו (שם, וברשב"ם). החכמה קשורה גם לתיקון המידות (עי' במו"נ שם), ואף בזה יש לארץ ישראל מעלה (עי' לעיל עמ' 25).

טו חטא המרגלים - חטא המרגלים מוגדר על ידי חז"ל כ"בכיה לדורות" (תענית כ"ט ע"א). בכל הדורות אנו טובלים מחטא המרגלים, ובכל הדורות עלינו לתקן אותו. התיקון הוא בפעולה ההפוכה לפעולת המרגלים. תחת הוצאת הדיבה על הארץ, יש לחזק את חיבת הארץ, גילוי קדושתה ומעלותיה. כל עוד לא תוקן החטא, הוא מופיע בכל דור. הקריאות נגד עליה לארץ והתיישבות בה, הן ביטוי מחודש לחטא המרגלים בכל דור. הרב מוסיף, שאף הזלזול במעלתה של ארץ ישראל, וחוסר האמונה בהשפעתה על תחומי החיים של עם ישראל, כלימוד תורה ועבודת ה' - יש בהם בחינה של

פלו הודה והדרה, קדושתה וכבודה, והלואי שנוזה אחרי כל ההפלגות - הדבורים המופלגים והנראים כמוגזמים - כולן, מצדנו, להביע אף חלק אחד מרבבה מחמדת ארץ חמדה ומהדרת אור תורתה ועלוי אור חכמתה ורוח הקדש המתנוסס בקרבה - כל מה שנאמר על גדולתה של ארץ ישראל, אין הוא אפילו חלקיק מכוחה וקדושתה האמיתיים. מובן שבכל דבר שבקדושה, וכמו כן בחול, ישנן מעלות ומדרגות, ו"כל אחד נכוה מחופתו של חברו"⁵ - יש מדרגות בין תלמידי חכמים, יש גדולים יותר ויש גדולים פחות, ויתכן שבחוץ לארץ יש גדולים, שמצידם האישי גדולים הם יותר מתלמידי חכמים שבארץ ישראל, אבל זה המין של האור והעדן של הקדושה הנמצא בארץ ישראל לתלמידי חכמים מבקשי ד', איננו נמצא כלל בחו"ל - ועל כן גדולים תלמידי חכמים שבארץ ישראל, מצד מקומם, ועליהם לפעול על פי התפקיד המוטל עליהם מאת רבונו של עולם, ואנכי הנני בזה יודע ועד, כפי קטני¹⁰ - הרב היה יכול להעיד על ההבדל שבין אוירה של הארץ לאויר חו"ל, שכן הוא חש בו.

יסוד הפלפול והחידוש שבארץ ישראל", אפילו בהלכה, בנוי הוא בעיקרו מעצם עומק היסוד הרוחני של חפץ אדון כל עולמים יתעלה שמו - לימוד ההלכות

ביאור ומקורות

חטא המרגלים. עלינו לרומם את ארץ ישראל, והדרך לכך היא על ידי הופעת תורת ארץ ישראל במלוא גדולתה ועוצמתה.

טז ואנכי הנני בזה יודע ועד - יש הטוענים, כי לא חשו בהבדל בין לימוד התורה שלהם בארץ ישראל ובין הלימוד בחו"ל, ומכאן שהקריאה לחידוש דרך בלימוד בארץ ישראל אין לה בסיס. הרב מעיד על עצמו כי הוא "יודע ועד", שבחו"ל לא ניתן להגיע למדרגות של ארץ ישראל. מי שאיננו חש בכך - עליו לבדוק את עצמו היטב...

יז יסוד הפלפול - הרב מגדיר מהו היסוד שעליו בנוי הפלפול של ארץ ישראל. ישנם סוגים שונים של פלפול, וכל אחד מהם נובע ממקור מסוים ובנוי על יסוד מסוים. יש פלפולים הנובעים ממורכבותה של המציאות, המצריכה למצוא דרך בין הסברות והפרטים הסותרים. יש הנובעים מעומקה של תורה, ומבקשים לחדור אל תוכה. בארץ ישראל יש יסוד נוסף הבונה את הפלפול של ארץ ישראל, והוא "עצם עומק היסוד הרוחני של חפץ אדון כל עולמים יתעלה שמו הנמצא בכללותה של תורה ומזהיר ומנהיר בכל מצוה והלכה, בסעיפיה וסעיפי סעיפיה, עד שהדברים שמחים כנתינתם מסיני". היסוד

והסוגיות ההלכתיות בארץ ישראל נובע מן העובדה שהתורה היא דבר ה' והיא מגלה את רצונו ואת הנהגתו בעולם. דבר ה' הנמצא בכללותה של תורה ומזהיר ומנהיר בכל מצוה והלכה, בסעיפיה וסעיפי סעיפיה¹⁷ - הוא היסוד ללימוד התורה בארץ ישראל, ואל גילוי והופעתו צריכים לשאוף בעת הלימוד. לידיעה זו צריכה להיות השפעה על הסברות, הקושיות והתירושים של לומדי התורה בארץ ישראל. עד שהדברים שמחים כנתינתם מסיני¹⁸. בחו"ל צריך לעולל במחשכים² [על ידי]

ביאור ומקורות

הרוחני הבונה את ההלכות (וראה בהערה הבאה), הוא היסוד שעליו בנוי הפלפול, הנועד לחשוף את היסוד הרוחני ולאורו להבין את סעיפי הסעיפים שבתורה. בחו"ל נוצר הפלפול כתוצאה מן החושך, שאיננו מאפשר לחדור אל פנימיות הדברים. ההלכות והסוגיות נלמדות רק מצידן החיצוני, והפלפול נועד למצוא דרך להבנת הסוגיות, לדימוי מילתא למילתא וכדומה. אף בארץ ישראל יש צורך בפלפול, אך מטרתו שונה. הפלפול של ארץ ישראל נועד לראות איך האור הפנימי יורד ומאיר את ההלכות הפרטיות הנובעות ממנו. כדי לעמוד על הנקודה הפנימית הבונה את ההלכות החיצוניות יש צורך בסברא, בהבנה ובפלפול, אלא שזהו פלפול שונה, מאיר ומחוור יותר. השל"ה כותב (תולדות אדם, בית חכמה תניינא): "כי הנה בסודות המרכבה יש גם כן לפלפל פלפול עמוק ומתוק, כדאיאתא בפרקי המרכבה ושואלים לאדם צפית במרכבה שלי, פלפלת בחכמה...".

יח חפץ אדון כל עולמים... בסעיפיה וסעיפי סעיפיה - מקובלנו, כי התורה בנויה מגוף ונשמה. כך אמרו חכמים בזוה"ק (ח"ג קנ"ב ע"א, בתרגום): "כעין זה היא התורה, יש לה גוף, והוא מצוות התורה הנקראת גופי תורה. גוף הזה מתלבש בלבושים שהם סיפורים של עולם הזה... עבדי המלך העליון, אותם שעמדו בהר סיני, אינם מסתכלים אלא בנשמה שבתורה, שהוא עיקר הכל, תורה ממש. ולעתיד לבא, עתידים להסתכל בנשמה של הנשמה של התורה". העולמות הרוחניים הכלולים בנשמת התורה מופיעים בלבוש של העולם הזה - בהלכות מעשיות, בסיפורים ובבעיות הקשורות למקרי העולם. בארץ ישראל, שאוירה מחכים ומסוגלת היא לנבואה, יש ללמוד ולפלפל לאור ידיעה זו על מבנה התורה, ולחשוף את העומק הרוחני הגנוז בסעיפיה וסעיפי סעיפיה של התורה.

יט שמחים כנתינתם מסיני - בסיני היה חיבור בין העליונים והתחתונים (שמות י"ט, ב', כ'): "ומשה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים... וַיְרֶד ה' עַל הַר סִינַי". העולם הרוחני ירד והתגלה בתורה שניתנה לישראל, והעולם המעשי התעלה וקיבל את יניקתו מן העולם הרוחני המחיה אותו. בלימוד תורת ארץ ישראל,

התיבות של התולדות, לדמות רק מהן מלתא למלתא, והנקודה התוכית, המיוסדת במעמקי קדש העליון, אי אפשר לתפוס - בחו"ל אי אפשר לעמוד על דבר ה' ממקורו, שכן אין הוא מופיע בטומאת ארץ העמים, ועל כן התורה מופיעה רק מצד התיבות של התולדות - מן הצד החיצוני בלבד. ההלכות המעשיות נראות כעומדות לעצמן, ואי אפשר לתפוס את הנקודה הפנימית, ששורשה בחכמה הפנימית של התורה, בקודש העליון, ברוח הנבואה.

ביאור ומקורות

בחיפת היסוד הרוחני הנמצא ביסודן של ההלכות המעשיות - נעשה חיבור בין העולם הרוחני והעולם המעשי, ועל כן הדברים שמחים כנתינתן מסיני - שבה ומתגלה הבחינה של סיני. הרמח"ל מבאר (אדיר במרום עמ' ע'): "כי כך צריך להתחבר סיני במשה, ומשם יוצאת כל התורה לכל ישראל. ותדע שאפילו כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ניתן למשה בסיני. והיינו כי מה שהוא אמת בתורה, צריך הכל לצאת כך בסוד סיני ומשה. והנה באותו הזמן, ניתן בגילוי לישראל החלק שהיה ראוי להם. ובכל הדורות יש חלק שראוי להתגלות על ידי התלמידי חכמים. והכל צריך להיות על ידי משה, בסוד, 'זכרו תורת משה עבדי' (מלאכי ג, כב), כי הוא מתלבש בנשמות התלמידי חכמים ועל ידו מתחדש התורה, והוא סוד, הדברים שמחים כנתינתן מסיני. ואודיעך בכאן סוד גדול. כי הנה ודאי כל אחד נוטל חלקו בתורה, ונמצא שסיני אינו נשלם אלא כשכל אחד בא לעולם וגילה את חלקו. ואם כן מי שבא לעולם ולא נשתדל בתורה לגלות חלקו, אין התורה נשלמת". השלמת מעמד הר סיני תלויה בהופעת התורה הראויה לכל דור. העניין של הדור הזה, כפי שמבאר הרב, הוא חיבור עליונים ותחתונים, כללים ופרטים, וזהו עניינה של תורת ארץ ישראל.

כ במחשכים - בגמרא (סנהדרין כ"ד ע"א) מובא: "במחשכים הושיבני כמתי עולם" (איכה ג, ו'), אמר רבי ירמיה זה תלמודה של בבל". התלמוד הבבלי הוא כאדם הנמצא בחדר חשוך, והוא ממשש סביבו להכיר את החדר. הוא חש בפרטי החפצים, אך חסרה לו התמונה הכללית של החדר, ואינו יכול לעמוד על יעודו. כך לימוד התורה בחו"ל עוסק בפרטים, אך האור - זה תלמוד ירושלמי (זוהר חדש איכה דף צ"ג), הנובע מהרוח הכללי הקיים בארץ ישראל - אור זה נסתר מעיני תלמידי לחכמים שבחו"ל. ועוד. בחושך מכירים את הדברים על ידי מישוש, ועל כן פוגשים את צידם החיצוני בלבד. על כן אי אפשר לתפוס את "הנקודה התוכית, המיוסדת במעמקי הקודש העליון". זהו דבר שאפשר לעשות רק באור, באורה של תורת ארץ ישראל, החודרת לפנימיותם של דברים. ועי' לעיל עמ' 7-9, בענין האור והחושך.

מובן הדבר, שעל ידי עזיבה - הזנחה, על ידי מיעוט ידיעת הערך העצמי של תלמידי חכמים שבארץ ישראל, על ידי השפלה של הגבירה - ארץ ישראל - נגד שפחתה^כ - חוץ לארץ, ושהיא עוד מלובשת בתואר של מין יראת שמים - יראת שמים חיצונית מביאה לפחד ויראה מפני כל חידוש. כל דבר חדש נראה "מודרני" ומנוגד לתכונת השמרנות הנובעת מיראת שמים. מה שהוא למרות - בניגוד - עיני כבודו ב"ה, על ידי מה שנותנים בזה למרמס את כבוד ארץ חמדה ומקום הדום רגליו יתברך עדי עד - הרב מונה כמה דברים, שנראה שמושפעים מהמצב בדורו, בו תלמידי חכמים שבחו"ל זלזלו בתלמידי חכמים שבארץ ישראל. הרב רואה בכך פגיעה בארץ ישראל ובקדושתה, וממילא פגיעה ברצונו יתברך, שתהיה ארץ ישראל מרכז חייה של האומה ומקור תורתה ועולמה הרוחני. בדרך כזו, של זלזול בארץ ישראל גם מצד חכמי ארץ ישראל, הדברים נעשים עמומים, ותלמידי חכמים שבארץ ישראל חוזרים להיות שפופים ושפלים, ועוזבים את חילם - כוחם, וסוברים שלא נוצרו כי-אם למגורם גרמי⁷ - לאכול עצמות - אצל חכמי חו"ל ולחקות פלפולים נמוכים (לעיל הערה יז), הבאים מתוך מחשכים - ראה לעיל הערה כ. תלמידי חכמים שבארץ ישראל לא מכירים את כוחם, והם משפילים עצמם אל מול חכמי חו"ל והולכים בדרך הלימוד המתאימה לחו"ל, ובכך הם משפילים עצמם עוד יותר, כי הם ראויים ליותר מהפלפולים הנמוכים הראויים לחו"ל. ובזה - בדרך הלימוד של חו"ל, באמת פחם של חכמי ארץ ישראל חלוש, מפני שהם [נוצרו]⁶

ביאור ומקורות

כא השפלה של הגבירה נגד שפחתה - הרב רומז כאן לדברים המובאים בחכמה הפנימית, הרואים ב"שפחה כי תירש גבירתה" דבר חמור וקשה ביותר. השפחה היא ביטוי לכח הרע שבעולם, שאמור להיות נשלט על ידי הגבירה - הטוב. כאשר הטוב שולט על הרע זהו מצב מתוקן, בו הרע איננו מזיק. אולם, כאשר השפחה יוצאת ממקומה הראוי לה, והגבירה מושפלת נגד שפחתה, זהו היפוך הסדרים ועל כן זהו דבר חמור ביותר. ארץ ישראל, אשר עיני ה' אלקיך בה, היא הגבירה אל מול השפחה - טומאת ארץ העמים. כאשר הדברים מתהפכים, ותלמידי חכמים שבארץ ישראל נשפלים אל מול תלמידי חכמים שבבבל - זהו דבר חמור ביותר.

לגדולות מאלה²², אבל כשהם מעמידים עצמם על כנם הרם, אז הם מוצאים הכל, ו"בכלל מאתים מנה" - כשתלמידי חכמים שבארץ ישראל לומדים לפי מדרגתם, ועוסקים בלימוד התורה מתוך רוח הקודש השופעת עליהם, הרי שהם מוצאים הכל, גם את דרך הפלפול, שכן הלימוד הכולל, המתבונן בפרטי התורה מתוך כלליה הרוחניים, כולל בתוכו גם את העיסוק בפרטים כשלעצמם.

ערך חכמת היראה, האמונה והעבודה, הרחבת המוסר וחכמת החיים, עם עמקה של תורה וגדולתה באורח גאוני אמתי, הוא מפולג ומחולק מחו"ל²³, ומוכרח להיות מפולג. ביסורים גדולים עומדים תלמידי חכמים וצדיקים שבחו"ל, המבקשים לאחד מקצועות נפרדים²⁴ לפי [הרגיל]⁶, והכל מפני שאין ההארה

ביאור ומקורות

כב מפני שהם נוצרו לגדולות מאלה - חכמי ארץ ישראל נועדו למדרגה עליונה ונשגבה, וכאשר אין הם ממלאים אותה - אין הם יכולים להסתפק במדרגה הרגילה, והם יורדים למדרגה נמוכה. דומה הדבר לדברי חז"ל על עם ישראל (מגילה ט"ז ע"א): "כשהן יורדין יורדין עד עפר וכשהן עולין עולין עד לכוכבים". עם שנועד להגיע לכוכבים, אינו יכול להימלט מתפקידו, ואם הוא עושה זאת - הוא מגיע לעפר.

משל למה הדבר דומה, למטוס שאיבד את יכולת התעופה. אין הוא יכול לשמש בתור מכונית מהירה ביותר, ואין לו תקנה אלא במגרש גרוטאות. אם תלמידי חכמים שבארץ ישראל אינם משתמשים בכשרונם המיוחד - אין הם עומדים במדרגת תלמידי חכמים שבחו"ל, אלא "חוזרים להיות שפופים ושפלים", הם נמוכים במדרגתם מתלמידי חכמים שבחו"ל. על כן חובה על תלמידי חכמים שבארץ ישראל לגלות את כוחם ואת כבודה וגדולתה של ארץ ישראל, שהיא הנותנת להם כח ועצמה.

כג מחו"ל - נראה, שצריך להיות: "בחול", וכוונת הרב שבח"ל יש פילוג וחילוק בין היראה, האמונה והעבודה, המוסר וחכמת החיים, ובין עומקה של תורה וגדולתה. אלו הם שני תחומים נפרדים, שקשה ואף בלתי אפשרי לאחד ביניהם. רק בארץ ישראל ניתן לאחד מקצועות נפרדים. וראה בהערה הבאה.

כד לאחד מקצועות נפרדים - איחוד המקצועות הנפרדים הוא אחד החזונות של הרב קוק, והוא מדבר על כך במקומות רבים. בתחילת אורות הקודש מוקדשות לכך כמה וכמה פסקאות (ראה ח"א עמ' כ"א והלאה, ושם בעמ' כ"ב): "אחת מהצרות הגדולות של העולם הרוחני של האדם הוא מה שכל מקצוע של מדע ושל רגש מעכב אצלו את ההופעה של המקצוע האחר. ומתוך כך נשארים רוב בני אדם לקויים ובעלי גוון יחיד, ומגרעותיהם השליליות הולכות ומתרבות. ההחשכה שכל מקצוע מחשיך על

העליונה של האחדות האלקית מאירה שמה - מקצועות שרגילים להיות נפרדים, כהלכה ואגדה וכדומה, אינם יכולים להתאחד בחו"ל, כיון שהרוח הכללי אינו קיים בחו"ל וכל פרט וכל מקצוע עומד לעצמו. בארץ ישראל האיחוד הוא טבעי ומתבקש, שכן מקצועות התורה במקורם מאוחדים, נובעים מרצון ה' ויורדים עד פרטי המציאות, ובארץ ישראל הרוח הכללי, המאחד את המקצועות כולם, גורם לאיחוד שיופיע בגלוי. **פה נודה, אחים, ונברך את שם כבוד ד' אלקי ישראל, אשר העמידנו בקרן אורה** - בארץ ישראל. **הכל אפשר, ולא רק אפשר כי-אם מוכרח: כשמבקשים את הטוב העליון המוכן להדרש בציון, מוצאים הכל.** [וכשמסתפקים]⁶ **פה בדרכים נמוכים, שהם ראויים רק ליושבי חשכת ארץ מאפלי'** - ארץ חשוכה, אין מוצאים אפילו את השיעור המועט.

גם הבדל גדול יש בין הזמנים: בימינו עת לחננה הוא⁷ - שיבת ישראל לארצו מלמדת על כך שהגיע הזמן להשיב את התורה למקומה הטבעי - לארץ ישראל. **אל**

ביאור ומקורות

חברו גורמת היא גם כן להתייחס בניגוד מוחלט להמקצוע הנסתר מעיני האדם, הנתון למקצוע אחר, הרחוק ממנו בערכיו. חסרון זה לא יוכל להתמיד. והעתיד של האדם בא יבא, שיתפתח למעמד רוחני איתן כזה, שלא די שכל מקצוע לא יסתיר את חברו, אלא שמכל מדע, ומכל רגש, יהיה נשקף כל הים המדעי, וכל התהום ההרגשי".

באגרת מדגיש הרב, שפעולת האיחוד בין מקצועות התורה יכולה להיעשות רק בארץ ישראל. כשאדם חי - כל איבריו הם חלקים מגוף אחד והם פועלים באחדות ביניהם לתועלת הגוף כולו. בגוף מת - כל איבר עומד לעצמו ואיננו קשור לאיברים האחרים. בגלות עם ישראל הוא כעצמות יבשות, אשר כל אחת עומדת לעצמה. הנשמה היא המאחדת את כל חלקי הגוף, ונשמת התורה מאחדת את כל מקצועות התורה. ללא הופעתה של נשמת התורה - הרוח הפנימית המחיה את גופי התורה - כל מקצוע עומד לעצמו, ואין אחדות ביניהם. רק בארץ ישראל - ארץ חיים - מופיעה התורה כיצירה אורגנית מאוחדת, וכל המקצועות משלימים זה את זה בהרמוניה נפלאה.

כה בימינו עת לחננה הוא - תורת ארץ ישראל איננה קשורה רק למקום, כי אם גם לזמן. בזמן שארץ ישראל מתעוררת לתחיה - אף תורתה ראויה לשוב למעמדה הרם. ועי' אורות התורה "ג, ב': "וזהב הארץ ההיא טוב, אין תורה כתורת ארץ-ישראל (מדרש רבה). בכל דור היינו צריכים לחבב הרבה תורת ארץ ישראל, וביותר אנו צריכים לזה בדורנו, דור הנבילה-והתחיה, בן הזמן של האפלה-והאורה, היאוש-והגבורה. בשבילו אנו צריכים סם חיים - דוקא מתורת ארץ ישראל".

ימעט ואל יקטן בעינינו ערך ההתישבות הגדולה, לפי ערך השנים הקודמות, של עם ד' על אדמת הקדש. אות ומופת הוא לנו על צעדי מלאך הברית ההולך וקרב - חידוש ההתיישבות בארץ ישראל מלמד על הגאולה המתנוצצת, ועל קירוב בואו של אליהו, על כן בלב מלא קדושה ואורה, גדולה ושמחה, צריכים אנו לגשת לעסוק בתורה לשמה על אדמת הקדש. [לדרוש]⁶ אנו חייבים את המעלה היותר עליונה, שיגיעו מעשינו למעשי אבותינו אברהם יצחק ויעקב⁶, [לגלוי] אלי' זכור לטוב ולתחית המתים, שבכל דבר בזה ישנן מדרגות לאלפים ולרבי רבבות, עד שנעלה למעלה כל כך גדולה שמתפלשת גם כן עד עולם המעשה, יקיצו וירננו שוכני עפר בפועל ממש במהרה בימינו אמן - בשאיפה עלינו לשאוף למדרגה העליונה ביותר, ולא להסתפק במדרגות ביניים נמוכות, וכך נזכה להופעת הקדושה בצורה חזקה בעולם המעשה, עד לביאת המשיח ותחיית המתים.

עסקו נא, ידידי האהובים, בכל יום ויום בענינים כאלה, שיוציאו אל הפועל את רוממות רוחכם ועז הקדושה העליונה החבוי' בנשמתכם, השואפת טל חיים טל אורות מהררי קודש - הרב שב וקורא לתלמידי חכמים שבארץ ישראל לפעול באופן

ביאור ומקורות

עניין זה נובע מהבנת משמעות התקופות השונות. הגר"א כותב (אבן שלמה ל"א, ט'): "בכל דור ודור שולט מידה אחרת (מהמידות שבהן מנהיג ה' את עולמו), שמזה משתנים הטבעים וכל מעשי הדור והנהגותיהם ופרנסיהם, הכל הוא לפי המידה ההיא, ותלוי בבחירתם בין לטוב בין לרע... וכן הנהגות הקב"ה עימהם. והכל כלול בתורה". אף הרב כותב כי "כל זמן מאיר בתכונתו" (אגרות רא"ה ב' אגרת שע"ח). על כן העוסק בתורה צריך לבחון את הדור ותכונתו, ולכוון את לימודו על פי המתאים לדור. כיצד מאפיינים דור? כאשר רואים מידה או תכונה המופיעה בכל המקצועות והתחומים בדור מסוים - במדע, באומנות, בתרבות וכדומה, הרי שתכונה זו מלמדת על אופיו של הדור. בדורנו המאפיין הוא המופשטות ופריצת המסגרות המצמצמות וכובלות. המדע עוסק בדברים מופשטים ביותר, כך באמנות וכך בכל התחומים. דבר זה מלמדנו כי גם התורה צריכה לשאוף לפרוץ את גבולות השכל המצומצם, ולהופיע בצורה גדולה ומופשטת. זוהי התורה הרוחנית שהרב קורא ללימודה ולפיתוחה. זיהוי התקופה נובע גם מפריחתה של הארץ, שהיא "קץ מגולה", כדברי הגמרא (סנהדרין צ"ח ע"א): "ואמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר: 'אתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא'". פריחה זו היא "אות ומופת על צעדי מלאך הברית", ואף דבר זה צריך לעורר אותנו לגילוי התורה המתאימה לתקופת מלאך הברית - אליהו הנביא.

מעשי ללימודה של תורת ארץ ישראל. אין אלו דרשות בעלמא, אלא התוויית דרך מעשית וברורה שיש ללכת בה בפועל. **אפילו יום אחד אל תעזבו את רוחכם הבהיר להפחות. הרבו אור [צח]⁶ בגבורה ובמנוחה מדי יום ביומו. ואם גם יהי' כבד מעט הדרך בתחלה - מתוך שאין זו דרך סלולה ומוכרת, אל תרגזו ואל תחפזו, אם רק תהיו לאנשים מהרה יגלה ויראה עליכם מסתור לבבכם אור [העליון]⁶, ורוח ד' מלאה שמחה, ענוה וגבורה, תלבשכם ותרומם אתכם. כי ברית כרותה היא ב"ה: "אתה מבקש לראות את השכינה בעולם הזה - עסוק בתורה בארץ ישראל"⁸ - ועל כן אם תעסקו בתורה בדרך המתאימה לארץ ישראל - תזכו לראות את השכינה, תזכו לשפע רוח הקודש שיחול עליכם, ולאור העליון שיאיר את דרככם.**

כל המקודש מחברו הי' שמם מחברו בימי הרמב"ן ז"ל - כדבריו באגרתו לבנו (כתבי רמב"ן ח"א עמ' שס"ח). עכשו ב"ה חוט של חסד הולך ונמשך - על עם ישראל ועל ארץ ישראל, ההולכת ונבנית, ואנחנו צריכים להיות נכונים לקבלו ולאמצו באתערותא דילן - בהתעוררות מצידנו. עלינו לעשות מעשים מצידנו שיגרמו להופעתו של חוט החסד עלינו. עלינו להיות כלים ראויים לחול עלינו שפע זה. כשם שהשממה שראה הרמב"ן היא אות לגלות, כך ההתעוררות לישוב הארץ ובניינה היא אות לגאולה. ידיעה זו צריכה לתת לנו כח ואומץ במעשינו, מתוך הכרת גדולת התקופה כתקופה של גאולה. הנשמה של כנסת ישראל עומדת להתנער - להתעורר - בארץ חמדה, ואנו צריכים להוסיף לה אומץ [ועז]⁶.

רובם] של בני תורה שבארץ ישראל הרוסים הם וצריכים הם טפול ואמוץ¹², חיים של שמירת [הבריאות]⁶, שהיא מחוברת גם כן עם עבודת ד' באמת בזהירות

ביאור ומקורות

כו טפול ואמוץ - בגלות היתה רווחת התפיסה האומרת: "בנין השכל בחורבן הגוף", ועל כן הרוצה להתגדל בתורה וביראת שמים, היה צריך להימנע מחיזוק הגוף ומהשקעה בתחום זה. אף תפיסה זו צריכה תיקון, שכן ארץ ישראל מאחדת אף את הגוף עם הנשמה, את "עבודת ה' באמת" עם "חיים של שמירת הבריאות". הרב הרחיב בעניין זה במקומות נוספים (אורות עמ' פ'): "גדולה היא תביעתנו הגופנית, גוף בריא אנו צריכים, התעסקנו הרבה בנפשיות, שכחנו את קדושת הגוף, זנחנו את הבריאות והגבורה הגופנית, שכחנו שיש לנו בשר קודש, לא פחות ממה שיש לנו רוח הקודש. עזבנו את החיים המעשיים, ואת התבררות החושים ואת הקשור עם המציאות הגופנית המוחשית, מפני

וזריזות, שמחת [הנפש]⁶ וצהלת הרוח, עם נתינת הלק הגון בעתו ובזמנו להרגש הצער העליון - כמו למשל בתיקון חצות (שו"ע אורח חיים סי' א', סעי' ג'): "ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש" - צער העולם פלו וצערה של כנסת ישראל, מחמת סיתום המאורות העליונים ומיעוט שפעם, על לב כל בשר ועל המון גוים וממלכות בארץ מתחת ועל שריהם ומנהליהם ממעל, שרק תלמידי חכמים שבארץ ישראל מסוגלים להרגיש יפה את המרירות העמוקה ולשא [דע]⁶ להושע תשועת עולמים בפדות גוי קדוש ואלקיו ב"ה. המרירות הזאת, [כשהרוח]⁶ מלא אורה מתהפכת² גם היא לעונג ישרים מכשרת לקרבת ד', לטהרה [ולקדושה]⁶, לאהבת תורה ויראת שמים מרוצפת באהבת ישראל ואהבת הבריות, העושה את האדם נחמד למטה ואהוב למעלה - תלמידי חכמים שבארץ ישראל זקוקים לחיזוק ואימוץ, כדי שיוכלו למלא את תפקידם. יש לחזק את גופם, שכן בארץ ישראל יש חשיבות להופעת התורה בגוף בריא, של היחיד ושל הציבור, ולחזק את רוחם לשאיפות גדולות ולשמחת חיים, יחד עם צער אמיתי על גלות השכינה, כפי שמפרט הרב.

יסודות כאלה הנם בודאי כבר ערוכים ושמורים בלבבכם הטהור, ואינכם צריכים לדידי ולמטלעתי בזה. מכל מקום לא יכלתי להתאפק מלכתב דברי אלה המעטים אל אזנים שומעות ולבבות נדיבות שכמותכם, מחמדי לבבי. ומה מאוד אשמח אם תשימו [עין]⁶ לפרקים אל דברי המעטים הנדפסים, ואף שאין בהם צדדי חדוש מרובים לאנשי⁶ [מעלה] מכל מקום הם טובים לעורר את הלב אפילו

ביאור ומקורות

יראה נפולה, מפני חוסר אמונה בקדושת הארץ, 'אמונת זה סדר זרעים - שמאמין בחי העולמים וזורע'. כל תשובתנו תעלה בידינו רק אם תהיה, עם כל הוד רוחניותה, גם תשובה גשמית יוצרת דם בריא, בשר בריא, גופים חטובים ואיתנים, רוח לווהט זורח על גבי שרירים חזקים, ובגבורת הבשר המקודש תאיר הנשמה שנתחלשה, זכר לתחית המתים הגופנית".

כז המרירות... מתהפכת - הרב רומז לדברי הזוה"ק בהקדמה, שהיכולים להפוך מר למתוק וחושך לאור זוכים להיכנס להיכלו של משיח. המתקת המרירות נובעת מהכרה עמוקה של המציאות, ומחדירה לפנימיותה על מנת לעמוד על הנקודות העמוקות שיש בכל דבר מר, ואותן לחשוף ולחזק.

כמה וכמה פעמים; ביחוד מאמר "דעת אלקים" ב"עקבי הצאן" ראוי לחזרה כמה פעמים.

השי"ת יאיר עלינו באורו ויאמץ חילכם בתורה וירומם [קרנכם]⁶ למעלה למעלה, לתפארת עם ד' ונחלתו, כנה"ר ונפש דוש"ת באה"ר, מצפה רוממות קרן ירושלים ושמחת בני' בונייה ב"ב,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

הערות הרצי"ה

¹ מוסד "בית ועד לחכמים", שנוסד אז, לבירור עניני תורה, מבחירי גדולי בני הישיבות בעה"ק ירושלים ת"ו.

² חסר כאן בהעתק קרוב לשתי שורות.

³ מגילה כט.

⁴ ירוש' נדרים פ"ו ה"ח.

⁵ ע' ב"ב עה.

⁶ חסרה כאן מלה בהעתק, ונשלם ע"פ השערה.

⁷ ע' ב"ב כ"ב.

⁸ מדרש תהלים קה.

מבוא לאגרת

אגרת זו נכתבה על ידי הרב קוק זצ"ל לרב יצחק אייזיק הלוי, כמכתב תודה וברכה על קבלת ספרו "דורות הראשונים". הרב הלוי היה תלמיד חכם שעסק רבות גם במחקר ההסטורי של התלמוד. בספרו הוא יוצא כנגד שיטת המחקר שהתפתחה באותה תקופה, וגישתה אל התלמוד היתה מתוך חוסר הערכה לחכמי ישראל, וחוסר אמונה בקדושתה של תורה שבעל פה. ספרו נחשב לאחד מספרי ההסטוריה החשובים של תקופת המשנה והתלמוד.

אגרת בה מבאר הרב את דבריו באגרת זו נדפסה באוצרות ראי"ה (ראשון לציון, תשס"ב) ח"א עמ' 456.

תכנה של האגרת

האגרת עוסקת ביחס שבין ההלכה והאגדה, ובהבדל שבין התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי ביחסם לחכמת האגדה.

בארץ ישראל - ארץ הנבואה - יש השפעה לרוח הקודש ולעניינים פנימיים ועמוקים על סדר הלימוד ההלכתי. בחוץ לארץ יש מחיצה בין שני התחומים. מכאן נובעים הבדלי הסגנון והתוכן בין שני התלמודים.

באגרת מדגים הרב את דבריו בכמה סוגיות מן התלמוד הבבלי. כאן דילגנו על דוגמאות אלה, משום האריכות הרבה הנדרשת לביאורן.

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"א טבת תרס"ח.

ערתת שלוי וברכה מהררי קודש לכבוד הדרת הרב הגאון הגדול, עטרת תפארת ישראל, מגדל עז לתורה ולתעודה, כקש"ת מו"ה יצחק אייזיק הלוי שליט"א, מחבר ספר המופתי "דורות הראשונים", יהי ד' עמ' ויעל.

אחדשה"ט דהדר"ג באה"ר וברגשי קודש של כבוד והדר,

היום הופיע האור בביתי, כי הובאה החבילה ובה חמדה גנוזה ספרי דבי רב הנהדרים, ארבעת הכרכים של "דורות הראשונים" - על הספר ראה במבוא לאגרת, אשר לפי מכתב שבא אלי מידידי הרב היקר מו"ה אביגדור רבלין נ"י, שד"ר למוסד "שערי תורה" אשר בפה עה"ק ת"ו, שדר לן מר הני מרגליתא טבאן דלית להו טימא - מרגליות טובות שאין בהן פגם - במתנה. יומא טבא הוא לי יום זה, בהגלות נגלות אור יקרות זה בביתי. אף כי אמנם הרבה שמעתי את שמע ספרו הנשגב, ומעט ראיתיו בדרך העברה מאשר בא לידי בדרך שאלה, אבל לא זכיתי עד כה שיהי' עמדי בקביעות משלי, למען אוכל להתבסס יפה מבסמו בכל עת חפץ. והנה אין הזמן גרמא, מרוב הטרדות, וגם טרם שנתתי לכריכה הגונה הראויה לפי כבודו של אוצר אורה זה, להרחיב איזה דברים אף באחד מכל המקצעות הרבים אשר לתורה, הכלולים בספרים הקדושים הללו, הבנויים לתלפיות לחומת אש, מפני אויב ומתנקם החפץ לבלע את הקודש, של עזה ותקפה של חיי עולם הנטועים בתוכנו, זו תורה שבעל פה¹. מכל מקום כדי להביע מעט את רגשי תודתי להדר"ג מר שליט"א, אציע בזה הערה קטנה וכללית, הנראה לע"ד בענין אשר הרחיב בזה הדר"ג מפרק ט"ו עד פרק כ"ג מחלק ג' מספרו המזהיר, בדבר היחש שבין הבבלי אל הירושלמי.

והנה הדר"ג, שהוא הראשון אשר פתח בדורנו את הדלת הננעלת, שהיתה מפסקת בין חכמת ישראל, כפי מה שנקלט מושגה על פי הספרות האחרונה - כוונתו למחקר בדרכי התלמוד, בדרך עריכתו וכדומה, בדרך אקדמית - ובין עומק חכמת התלמוד, על פי המושג הטהור והישר, שהוא מורשה לנו מדור דור, שעבדו בה באהבה ומסירות נפש כל גאוני הדורות, - המחבר, שהיה תלמיד חכם וירא שמים, עסק במחקר התלמוד, ושילב בדרכו את דרך הלימוד המסורתית ואת האמונה בקדושת דברי חז"ל עם דרכי המחקר החדשות, על כן - לו נאה להציע לפניו, כי לדעתי העניה יש לנו עוד מחיצה אחת, שהננו צריכים לפתח בה גם כן

פתח^א להרבות הכניסה והיציאה מגבול לגבול, והיא: בין חכמת האגדה וחכמת ההלכה - כשם שנפתח הפתח בין לימוד התלמוד ובין "חכמת ישראל" - דרכי המחקר, כך יש לפתוח פתח נוסף בין שני דברים שעתה הם נפרדים - האגדה וההלכה. באמת, כשם שחכמת ישראל ההיסטורית לכל ענפיה חיה היא ויונקת מחכמתה של תורה לעמקה ולרחבה, והאחרונה - חכמתה של תורה - מושפעת גם כן הרבה מהראשונה - לימוד התורה מושפע מחכמת ישראל ומדרכי המחקר, כן הוא בעיני חכמת ההגדה עם חכמת ההלכה, שיסוד הראשונה - ההגדה - חכמת הלב והרעיון, שכל ההלכות המרובות התלויות בדעה ובמחשבה נובעות ממנה -

ביאור ומקורות

א מחיצה אחת, שהננו צריכים לפתח בה גם כן פתח - שני תחומים יש בתורתנו השלמה עליהם מדבר הרב: הלכה ואגדה. בדברי הרב כאן יש הדרכה בדרך הלימוד של שני מקצועות אלו. חשוב לדעת כי יש מחיצה בין שני התחומים, ואין לטשטש את ההפרדה ביניהם. יחד עם זאת, צריך לפתוח פתח במחיצה זו, שעל ידו יתאחדו שני המקצועות.

הרב מדגיש, שבין ההלכה והאגדה ישנה מחיצה. אלו הם שני תחומים שונים של תורה. אמנם "הננו קרואים לסול מסלות כאלה בארחות הלימוד, שעל ידיהן ההלכה והאגדה תתחברנה חיבור עצמי", אך עם זאת הם "כאיברים שונים בגויה אחת" (אורות הקודש ח"א עמ' כ"ה). יש לאחד את התחומים, אך יש גם הבדלה וחילוק ביניהם. ההגדרה שמציג כאן הרב ליחס שבין ההלכה והאגדה היא: מחיצה שיש בה פתח. התפיסה המורכבת של התורה, הרואה בסקירה אחת את המפריד בין התחומים ואת המאחד ביניהם, מורשה היא לנו מחז"ל. על אף שהתורה אחת היא, ככתוב: "תורה אחת יהיה לכם", חז"ל מגדירים שיש "שתי תורות", תורה שבכתב ותורה שבעל פה - תורת אמת ותורת "חיי עולם נטע בתוכנו" (עי' במדבר רבה פרשה י"ד, ט"ו). כך בענייננו - יש תורה אחת עם מקצועות שונים בתוכה. ההלכה והאגדה הם שני מקצועות שבתורה. "אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים..." (סוכה כ"ח ע"א). בדרשות חז"ל על כמה פסוקים דורשים את ההלכה והאגדה ממילים שונות בפסוקים, כגון: "הכן בחוץ מלאכתך" זה מדרש, 'ועתה בשדה לך' אלו הלכות, אחר 'ובנית ביתך' אלו אגדות" (תוספתא סוטה פ"ז הט"ז) ועוד רבים כאלה. חז"ל רואים בהלכה ובאגדה שני תחומים של התורה שצריכים להילמד, ויש גם לאחד ביניהם, כקריאתו של הרב. ההדרכה העולה מדברים אלה היא מעין מה שאמר: "סטרא דקדושא שרי (מתחיל) בפירודא וסיים (מסיים) בחיבורא" (עי' אורות הקודש ח"ב עמ' ת"מ). בשלב ראשון יש ללמוד שני המקצועות בנפרד, כל אחד על פי תכונותיו ודרכי לימודו. בשלב השני יש לאחד בין המקצועות על מנת שיפרו האחד את זולתו.

"הלכות דעות", המוסר והאמונה נובעות מחכמת ההגדה, **והשניה** - ההלכה - היא **חכמת המעשים** - וממנה נובעות ההלכות המעשיות. **ששניהם** - שני תחומים אלה, ההגדה וההלכה - **נובעים משני השרשים שמסתעפים מתורתנו הקדושה, הם החכמה והנבואה², שלא נתבארו עדיין יפה גדריהם ביחס לנתוח ההלכות וענין תורה שבעל פה** - החכמה היא חכמת לימוד תורה, והנבואה היא המקור לרוח הקודש ולחכמת האמונה. היחס ביניהם איננו מוגדר בצורה מוחלטת, וכפי שמבאר הרב בהמשך. **כי הך כללא ד"לא בשמים היא"** - כלל זה, ש"לא בשמים היא", על פיו לרוח הקודש, בת קול ונבואה אין כל השפעה על לימוד התורה וקביעת ההלכה - **יש בו כמה הררים גדולים. אף על פי ששיטת הרמב"ם היא ביסודי התורה (פ"ט)**

ביאור ומקורות

ב החכמה והנבואה - הביטוי של חז"ל "חכם עדיף מנביא" (בבא בתרא י"ב ע"א) מלמד שאפשר להעריך את החכמה והנבואה זו למעלה מזו. שתיהן נמצאות על אותו סולם של הופעת דבר ה' בעולם, והשאלה היא אצל מי ההופעה גלויה יותר ועליונה יותר. חידוש גדול יש באמירה ש"חכם עדיף מנביא", שכן במבט ראשון נראה שהנבואה עדיפה בגילוי דבר ה' בעולם. הרי מקור הנבואה הוא בדבר ה' אל הנביא, לעומת החכמה הקשורה אל החכם עצמו. חז"ל מבארים במדרש את הענין בעזרת משל (שיר השירים רבה פרשה א', י"ח, ועי' בספר "רבה אמונתך" בביאור דרשה זו): "משל למלך ששלח פלמנטרין שלו למדינה. על אחד מהן כתב 'אם מראה לכם חותמי וסימנטרין שלי האמינו לו ואם לאו אל תאמינו לו', ועל אחד מהם כתב 'אפילו אינו מראה לכם חותמי וסימנטרין שלי האמינו לו'. כך בדברי נבואה כתיב 'כי יקום בקרבך נביא', בדברי סופרים כתיב 'על פי התורה אשר יורוך'. 'אשר תורך התורה' אין כתיב כאן אלא 'אשר יורוך', 'ועל המשפט אשר תאמר' אין כתיב כאן אלא 'אשר יאמרו לך'. להבנת משמעותו של המשל יש להבין היטב את המציאות אותה הוא מתאר. מדוע יש הבדל בין שני השליחים של המלך? נראה, שכל אחד מן השליחים קיבל תפקיד שונה. יש שליח שתפקידו להעביר לעם את דברי המלך. אם משנה הוא כקוצו של יוד מדברי המלך - מעל בתפקידו. שליח זה זקוק לאישור המלך ולחותמו שאכן הוא מוסר את דבריו במדויק. אולם, יש שליח שהמלך מפקיד בידיו סמכויות. על פי הבנתו את רצונו של המלך עליו לסדר את חיי התושבים במדינה. אין הוא מוסר את דברי המלך, אלא מסדר את חיי התושבים לאור רצונו של המלך כפי שהבין אותו. שליח זה אינו זקוק לחותם המלך, שכן עליו להחליט ולקבוע מדעתו את הנהגתו. כך הוא היחס שבין החכם והנביא. הנביא מביא את דבר ה' בצורה מדויקת, אך אין הוא יכול לומר מעצמו דבר. החכם אומר דברים מעצמו, אך הוא נשלח לכך על ידי הקב"ה. על כן בשורשו - מצד "רמת המינוי" - החכם גבוה יותר, אף שמצד "רמת הציטוט" - הנביא עליון יותר.

דאין שייכות לנבואה לענין הלכה, מכל מקום הלא שיטת התוס' (יבמות י"ד ד"ה רבי ועוד כ"מ) היא דאין זה כלל גדול¹ - מוחלט, ופשוט שהיו לכלל זה גם כן

ביאור ומקורות

ג הררים גדולים - הרמב"ם כתב (הל' יסודי התורה פ"ט ה"א): "דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת, שנאמר: 'את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו', ונאמר: 'הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת', הא למדת שכל דברי תורה מצווין לנו לעשותן עד עולם, וכן הוא אומר: 'חוקת עולם לדורותיכם', ונאמר: 'לא בשמים היא', הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, לפיכך אם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה או לפרש במצוה מן המצוות פירוש שלא שמענו ממשה, או שאמר שאותן המצוות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצוות לפי זמן היו, הרי זה נביא שקר שהרי בא להכחיש נבואתו של משה, ומיתתו בחנק על שהזיד לדבר בשם ה' אשר לא צוהו, שהוא ברוך שמו צוה למשה שהמצוה הזאת לנו ולבנינו עד עולם ולא איש אל ויכזב" - דבריו ברורים ומוחלטים, שאין לנביא כל השפעה על קביעת ההלכה. ועי' עוד בדבריו שם בהמשך הפרק, ובהקדמה למשנה, שם באר את הענין בהרחבה.

התוס', לעומת זאת, כתבו בדרך שונה. שאלתם היא, מדוע אנו מתחשבים בבת קול שאמרה שהלכה כבית הלל, ואין אנו מתחשבים בבת קול שאמרה שהלכה כר' אליעזר, במחלוקתו עם חכמים לגבי "תנורו של עכנאי" (בבא מציעא נ"ט ע"ב). מבארים התוס': "ויש לומר משום דבת קול דר' אליעזר לא יצאה אלא לכבודו, שאמר 'מן השמים יוכיחו' כדאמר התם, אי נמי בההיא בת קול שהיתה כנגד רבים, דרבנן הוו רובא, דודאי אין הלכה, אבל כבת קול דבית הלל קיימא לן משום דהווי בית הלל רובא אלא דבית שמאי מחדדי טפ"י - במחלוקת בית שמאי ובית הלל אנו מתייחסים לבת קול ופוסקים על פיה, כיון שאין זה סותר את הכלל של הליכה אחר הרוב, אף שיש סברא ללכת אחר בית שמאי שכן הם חריפים יותר. עולה מדברי התוס', שיש מקרים בהם בת קול מכריעה את ההלכה, ואין אנו אומרים "לא בשמים היא", בניגוד לדבריו המוחלטים של הרמב"ם.

אף בדברי הכוזרי יש התייחסות השונה מדברי הרמב"ם (מאמר שלישי, מ"א): "הזהירם הכתוב כי יקבלו רק מן הנביאים אשר יקומו אחרי משה ומן הכהנים ומן השופטים... מאמר 'לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם היום ולא תגרעו ממנו וגו'', זאת אפוא כונתו: לא תוסיפו על הדבר אשר צויתכם על ידי משה או על ידי 'נביא מקרבך מאחריך', לפי התנאים אשר נקבעו לנבואה, או לא תוסיפו על הדבר אשר הסכימו עליו הכהנים והשופטים מן המקום אשר יבחר ה', כי הללו מקבלים סיוע מן השכינה...".

יוצאים מן הכלל, ומקרים בהם הנבואה משפיעה על ההלכה, והיתה הנבואה מעולם פועלת גם כן על הליכות תורה שבעל פה - היתה לנבואה ולנביאים השפעה על התפתחותה של תורה שבעל פה, והכי משמע פשטות המשנה דאבות: "וזקנים לנביאים", שהי' ערך לענין הנבואה בענין תורה שבעל פה, דדוחק הוא לומר שרק במקרה היתה המסורת על ידי נביאים ובאמת לא פעלה כלום הנבואה בזה⁷. וכן משמע לע"ד בהא דזבחים (ס"ב) "ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה", והלא היו שם גם כן כמה חכמים - ומדוע לא פסקו החכמים את ההלכות שנסתפקו בהם?! אלא שהיו ענינים כאלה שצריך דוקא כח נבואה⁸. ואפילו אם נאמר שאין גומרים ההלכה - פוסקים את ההלכה - על פי נבואה, מכל מקום פועלת היא - הנבואה - על סדור הלימודים⁹ - הנבואה משפיעה על צורת הלימוד וסדריו, אף אם אין היא קובעת את פסק ההלכה הסופי.

ביאור ומקורות

ד פשטות המשנה דאבות - במשנה מובאת מסורת העברת התורה (אבות פ"א מ"א): "משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה". קשה לומר, אומר הרב, שבמקרה עברה התורה דרך הנביאים, בלא שהיתה לעובדת היותם נביאים כל משמעות. נראה, אפוא, שהנבואה תרמה את חלקה והשפיעה את דרכה על התורה. מעבר התורה דרך הנבואה הטביע את רישומו על התורה.

ה ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה - בגמרא מובא (זבחים ס"ב ע"א): "אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן: שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית. במתניתא תנא, ר' אליעזר בן יעקב אומר: שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית, ואחד שהעיד להם על התורה שתכתב אשורית". אף כאן, אומר הרב, היה צורך בנביאים דוקא, שכן אלו הם עניינים שאין די בהם בקביעת ההלכה בלא הסתמכות על הנבואה.

ו פועלת על סידור הלימודים - השפעת הנבואה איננה על פסק ההלכה, אלא על סדר הלימוד. הנבואה נותנת מבט פנימי ועמוק על המציאות. היא גורמת להעמיק את המבט על הסוגיה. להבנת הענין נמשיל משל: הגוף הוא עיקר הבנין של האדם. הגוף מוקף מלמעלה ומלמטה - מעליו נמצא המוח, המגדיר את השאיפות ומעניק משמעות לחייו של הגוף. מתחתיו הרגליים - ההולכות ומוציאות אל הפועל את הגוף. כך סוגיות הלימוד מוקפות מלפניהן ומלאחריהן. מלפניהן - העומק הרוחני העומד

על כן בארץ ישראל, שהיא מקום הנבואה¹, יש רושם לשפע הנבואה בסדר הלימוד - העובדה שארץ ישראל היא מקום הנבואה משפיעה על לימוד התורה בארץ, וההבנה היא מוסברת מתוך השקפה פנימית ואין צריך כל כך אריכות בירורים - כדי לעמוד על עומקו של ענין, אין צורך באריכות רבה של בירור הצדדים השונים וכדומה, אלא ניתן לעמוד על העומק על ידי התבוננות פנימה, אל התוכן העמוק של הדברים. והיינו "אורא דארץ ישראל מחכים"² , ותלמודא בבלאה הוא

ביאור ומקורות

בבסיס הדברים, שהוא בחי' הנבואה. מלאחריהן - פסיקת ההלכה, הליכות העולם - המסקנה המעשית הנובעת מן הסוגיה. שלמות הלימוד כוללת את שלושת החלקים - יש לראות את העומק הרוחני, את ביטויו בסוגיה ואת המסקנה המעשית, הליכות העולם הנובעות ממנה.

ז ארץ ישראל, שהיא מקום הנבואה - מקור הדברים בדברי חז"ל (מכילתא בא, הקדמה): "ועד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות (=לנבואה), משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות". דברים אלה התבארו באריכות על ידי הכוזרי (מאמר שני, י"ד): "כל מי שנתנבא לא נתנבא כי אם בארץ הזאת או בעבורה". גם עם ישראל הוא עם הנבואה, כפי שמבאר הכוזרי (מאמר ראשון, ק"ג): "כולם מבקשים דרגת הנבואה ורבים מהם מגיעים אליה, ואף מי שלא הגיע אליה היה קרוב אליה במעשים רצויים, בהתקדשות ובהטהרות ובהתקרבות אל הנביאים". וכבר אמרו חכמים (פסחים ס"ו ע"א): "הנח להן לישראל אם אין נביאים הן בני נביאים הן". כאשר עם הנבואה נמצא בארץ הנבואה מוליד הצירוף של שני האורות האלה שאיפה גדולה לגילוי מלא של התורה. עם הנבואה, המקושר בנשמתו אל העולם הרוחני, יכול בארץ הנבואה, בה מתגלה העולם הרוחני ביתר בהירות, להפיק הרבה מלימוד התורה, ולגלות בה את היסודות הרוחניים הגנוזים בה.

החתם סופר מציין שדברי התורה עצמם מתעלים בכניסתם לארץ ישראל. כך כתב בסיום תשובה ששלח לבני ארץ ישראל (י"ד רל"ג): "הכותב דבריו יתיב בארעא דחשוכא ומילין לצד עילאה ממלל ברוח נמוכה, ואולי לכשיגיעו הדברים לארץ נכוחה, יתעלו ויתקדשו פי שנים בחכמה ובתבונה ובכל מלאכה, ועל דרך זה נתעלה תלמוד בבלי על ירושלמי אחר שנתקבל שם והיתה הרוחה, בדין ובהלכה".

ח אורא דארץ ישראל מחכים - מקור ביטוי זה בגמרא (בבא בתרא קנ"ח ע"ב): "בחזקת מי? ר' אילא אמר: בחזקת יורשי האם; ר' זירא אמר: בחזקת יורשי הבן. כי סליק רבי זירא, קם בשיטתיה דרבי אילא (כשעלה ר' זירא לארץ ישראל, עמד בשיטתו של ר' אילא), קם רבה בשיטתיה דרבי זירא. אמר רבי זירא: שמע מינה אורא דארץ ישראל מחכים". כשעלה רבי זירא לארץ ישראל שינה את דעתו ממה שחשב בחו"ל (הנושא בו עוסקת הגמרא הוא ירושה במקרה של ספק, אך אין זה עקרוני להבנת הענין). רבי זירא מסיק מכך, שאוירה של ארץ ישראל מחכים. הרב מבאר את הביטוי "אורא דארץ

מטריד להו³. וחכמת הנבואה, שהיא יסוד לחכמת האגדה, שהיא הצד הפנימי של שרשי התורה - הנבואה, והאגדה בעקבותיה - מלמדות את הצד הפנימי שבתורה - לימודי האמונה, "הלכות דעות", והבנת הנהגת ה' את עולמו. הנבואה פעלה בארץ ישראל הרבה יותר מבבל, שאינה ראויה לנבואה⁴, כדאמרינן במועד קטן (כ"ה) "ראוי ה' רבנו שתשרה עליו שכינה, אלא שבבל גרמה לו". והנה אותם

ביאור ומקורות

ישראל מחכים" בכך שארץ ישראל היא מקום הנבואה, וסגולת הנבואה שבמקום משפיעה חכמה על הלומד. מקור להבנה זו נמצא בז"ח (מדרש הנעלם סוף פרשת ויצא): "ר' יעקב פתח: 'יוחן רשע בל למד צדק' (ישעיה כ"ו), תניא, אמר ר' יעקב: וי שהרשע יוחן בעולם הזה, זה זרעו של עשו הרשע. ומפני מה יש להם חן ורחמים, מפני שזרעו של יעקב לא למד צדק. 'בארץ נכוחות יעול', זו ירושלים שהיא ארץ נכוחות. מהו 'יעול', אמר ר' יעקב, אוירא דארעא דישראל מחכים ומרמז נבואה, וזרעו של עשו יעול האויר והנבואה, מפני מה, מפני שזרעו של יעקב לא ראה גאות ה', ואינם עוסקים בתורה, ועל כן יוחן רשע ויעול טוב הארץ והנבואה". ועי' לעיל עמ' 26 והלאה.

ט תלמודא בבלא הוא מטריד להו - הרב מכוון לדברי הגמרא (בבא מציעא פ"ה ע"א): "רבי זירא כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיניה, כי היכי דלא נטרדיה" - רבי זירא כשעלה לארץ ישראל ישב מאה תעניות כדי לשכוח את התלמוד הבבלי, כדי שלא יטריד אותו. אנו למדים מדברי הגמרא ששיטת הלימוד בארץ ישראל שונה במהות מן הלימוד בבבל, מבחינת הגישה וסדר הלימוד, ועל כן הרגיל לתלמוד בבלי עלול הדבר להטרידו ולהפריע ללימודו. עוד על שיטתו של ר' זירא מול שיטתו של ר' ירמיה ועל היחס שבין שני התלמודים ראה לעיל עמ' 12-5.

י שאינה ראויה לנבואה - אין אדם יכול להתנבא בחוץ לארץ. המקרים החריגים מוסברים על ידי חז"ל במכילתא (בא, הקדמה): "ועד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות... אם תאמר דן אני מן הנביאים שנדבר עמהם בחוצה לארץ, אף על פי שנדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות... ואף על פי שנדבר עמהם בחוצה לארץ ובזכות אבות לא נדבר עמהם אלא במקום טהור של מים...". הכוזרי (על פי מקורות נוספים בחז"ל) מבאר בדרך שונה את המקרים החריגים (מאמר שני, י"ד): "כל מי שנתנבא לא נתנבא כי אם בארץ הזאת או בעבורה. כך זכה אברהם לנבואתו הראשונה כאשר צוה ללכת אל הארץ הזאת, ויחזקאל ודניאל בעבורה נבאו... אשר לנבואת ירמיהו במצרים הלא היתה בארץ ובעבורה, כמוה כנבואת משה ואהרן ומרים, כי סיני ופארן שניהם בגבול ארץ ישראל...". מכל מקום יש ללמוד מכך, שרק קדושת הארץ יכולה להוציא אל הפועל את סגולת הנבואה שבאדם, דבר שאינו אפשרי בטומאת ארץ העמים.

המושפעים מהשרשים של חכמת הנבואה - בני ארץ ישראל, שקדושת הארץ המאפשרת נבואה השפיעה על לימוד התורה שלהם, דבר זה גרם לכך שהקיצור הוא מעלה אצלם²⁵, והנתוח של ההלכות והוצאת דבר מתוך דבר נעשה אצלם בסקירה רחבה מאד, ודי להם רמז קל להחליט משפט - כאשר רוח הנבואה משפיעה, התורה נקלטת ממקורה, ועל כן אין צורך בפלפולים ובאריכות של בירורים כדי לעמוד על תכליתו של ענין. די בסקירה רחבה - בהתבוננות כללית, ובהבחנות דקות כדי להגדיר את המושגים ואת ההלכות. וזה הי' יסוד סדר הלימוד של ירושלמי, שלגבי אותם הזוכים ליהנות מאורה של מעלה²⁶ - מרוח הנבואה השורה בארץ ישראל - הי' די דקדוקים קצרים לבירור ההלכה - ועל כן התלמוד הירושלמי נכתב בקיצור רב, והפלפולים והבירורים בו מועטים ביחס לתלמוד הבבלי. אבל לגבי בני בבל, ששרשי הנבואה לא השפיעו עליהם כל כך, משום היותם בחוץ לארץ, לא הי' מספיק הקיצור והי' צריך אריכות דברים - שעל כן משופע התלמוד הבבלי בבירורים על פרטי הפרטים של המושגים. ונראה לע"ד, דיסוד הדבר - יסוד ההבדל בין הבבלי לירושלמי - תלוי בחילוק שבין בבלי וירושלמי בסוגיא דזקן ממרא

ביאור ומקורות

יא הקיצור הוא מעלה אצלם - וכן לעיל "ואין צריך כל כך אריכות בירורים". מעלת הקיצור מתבארת בשתי צורות. א. המילה הכתובה היא ביטוי לעולמות רבים שאינם יכולים להיכתב (עי' בהסכמות ראייה עמ' 25: "הרינו רואים שאי אפשר לגלות בכתב את כל עומק הרעיון וטעם הסברא אשר תנוח בלב נבון", עי"ש בכל הענין). הקיצור הוא ביטוי לכך שמעט המילים מחזיקות משמעות מרובה. ככל שיש עומק רוחני רב יותר - כל מילה מחזיקה עולמות שלמים. חכמי ארץ ישראל, שהושפעו מרוח הנבואה והיו יונקים מרוח הקודש השופעת בארץ ישראל, כתבו את דבריהם בקיצור. ב. הלומד בארץ ישראל נמצא באור, ובבל היא "ארעא דחשוכא", (עי' לעיל עמ' 7 והלאה). החושך גורם לכך שכדי לדעת מה נמצא יש להשתמש בסברות ובפלפול. כשממשים דבר ואין רואים אותו, קובעים את מהותו על פי סברא. האריכות שבבבל באה על מנת לעמוד על האמת. בארץ ישראל מאיר אור הנבואה והחכמה, ועל כן אין צורך באריכות כדי לעמוד על אמיתו של דבר, והקיצור הוא מעלה.

יב מאורה של מעלה - דרשו חכמים (ז"ח איכה, נ"ו ע"ב, בתרגום): "והאור" זה התלמוד ירושלמי שמאיר אור התורה. אחרי שהתבטל, כביכול נשאר בחושך, שכתוב: 'במחשכים הושיבני כמתי עולם' - זה תלמוד בבלי, שהולכים בו בני העולם במחשכים". הירושלמי הוא האור, והבבלי הוא מחשכים. התבארו הדברים בהרחבה לעיל עמ' 7 והלאה.

בסנהדרין, בפירוש "דבר" האמור בפרשה, דהבבלי מפרש "זו הלכה" וירושלמי מפרש "זו אגדה"³. דבהקדמה לחובות הלבבות כתב⁴, דעניני הדעות (שבאמת הן

ביאור ומקורות

יג סוגיא זקן ממרא - מקור הדברים הוא בדרשת הכתובים. נאמר (דברים י"ז, ח'-ג'): "כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו. ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט. ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה' ושמרת לעשות ככל אשר יורוך. על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את ה' אלהיך או אל השופט ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל. וכל העם ישמעו ויראו ולא יזדון עוד". זוהי פרשת זקן ממרא. חז"ל, הן בבבלי והן בירושלמי, דרשו את הביטויים השונים המופיעים בתחילה הפרשה - מהם הדברים שעליהם נדרש אדם מישראל לשאול את הסנהדרין. בבבלי אמרו (סנהדרין פ"ו ע"ב): "תנו רבנן כי יפלא ממך דבר, במופלא שבבית דין הכתוב מדבר, 'ממך', זה יועץ... 'דבר', זו הלכה, 'למשפט', זה הדין, 'בין דם לדם', בין דם נדה דם לידה דם זיבה, 'בין דין לדין', בין דיני נפשות דיני ממונות דיני מכות, 'בין נגע לנגע', בין נגעי אדם נגעי בתים נגעי בגדים, 'דברי', אלו החרמים והערכין וההקדשות, 'ריבות', זו השקאת סוטה ועריפת עגלה וטהרת מצורע, 'בשעריך', זו לקט שכחה ופאה". בירושלמי (סנהדרין פ"א ה"ג) דרשו בצורה דומה, אלא שאת המילה "דבר" דרשו: "'דבר', זו אגדה". בצורה דומה אמרו בירושלמי נדרים (פ"י ה"ח, הובא בתוס' בכורות ל"ו ע"א ד"ה "עמד"): "והשואל צריך להיות עומד, מן הדין 'ועמדו שני האנשים אשר להם ריב', אין לי עומדין אלא נידונין, שואל הלכות אגדות מניין, תלמוד לומר 'ועמדו' 'ועמדו'". אדם הבא לשאול את בית הדין בענייני אגדה צריך לעמוד. מכאן שאף ענייני אגדה הם דברים שבעבורם בא האדם לבית הדין, ובית הדין עוסק בעניינים אלה. הרב רואה בהבדל זה שבין הבבלי והירושלמי הבדל עקרוני. הירושלמי רואה באגדה אחד מגופי תורה, ויש בה הכרעה של סנהדרין ומסורת ברורה. לבבלי אין זה כך, כפי שמפרט הרב בהמשך הדברים.

יד בהקדמה לחובות הלבבות - כך כתב בהקדמת חובות הלבבות: "האחד מהם - ממה שאמר הכתוב: 'כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבות בשעריך - ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך'. וכשאתה משתכל במה שכולל הפסוק הראשון מעניני הדינין, תמצאם דברים שצריכים לפרוט אותם ולחלקם ולדקדק בהם בדרך הקבלה, לא בדרך אותות השכל. הלא תראה, שלא הזכיר בכללם ענין מן העניינים, אשר יושגו מצד השכל, כי לא אמר כשתסתפק בענין הייחוד איך הוא, או בשמות הבורא ובמידותיו, ובשורש משרשי הדת, כעבודת המקום, ובטוח עליו והיכנע לפניו, וייחד

הן עניני האגדה העיקריים) לא נזכרו במקרא "דכי יפלא" - היא פרשת "זקן ממרא", וזה ראי' דאין זה שייך לחכמי הסמך והמסורת כי אם אפשר לברר על פי השכל - על פי חובות הלבבות, האגדה איננה דבר המסור לבית הדין הגדול, אלא לשכלו ולדעתו של כל אדם. וכמה מהגאונים אמרו על פי זה - על פי הגמרא בסנהדרין - שאין האגדות כל כך מיוסדות להלכתא - ואין לסמוך על המובא בדברי אגדה בצורה מוחלטת ובפסיקת הלכה, אבל היו מהם, כפי הנראה מתשובת רב האי גאון בעניני החכמות¹⁰, שהיו מחזיקים לעיקר גם כן עניני ההגדות. והחילוק - בין שתי הגישות ביחס לדברי אגדה - הוא פשוט, דסדר-לימוד שהוא נסמך על שרשי הנבואה וסעיפיה, ההלכות עם האגדות מתאחדות על ידו - כיון שגם הלימוד ההלכתי מושפע מרוח הנבואה, ויש עניני קבלה ומסורת בדעות כמו במעשים - גם בעניני הדעות שייכת המסורת כמו בעניינים המעשיים ההלכתיים, וזאת היא דעת הירושלמי שלא כדברי חובות הלבבות, אבל בסדר לימוד שבחוץ לארץ, שאינה ראויה לנבואה - ראה הערה י - וממילא אין ענפי רוח הקודש - הם הם ענפי הנבואה - מתלכדים עם ההלכה ונתוחיה, ויש הפרדה בין ההלכה והאגדה: הדעות הנן רק מה שאפשר להוציא מתוך השכל ההגיוני, ואין לעניני האגדות שייכות להלכה ולא שייך עליהם לא-תסור - כיון שאין העיון בהם נובע מהשפעת הנבואה ורוח הקודש, אלא מעיון השכל בלבד. וזה החילוק - שתי הצורות להתייחס לאגדה - טבע את

ביאור ומקורות

המעשה לשמו, ולברר המעשים הטובים מפגעי ההפסד, ועניני התשובה מן העבירות, ולירא ממנו, ולאהבה אותו, ולהתבושש מפניו, ולחשוב עם הנפש בעבור שמו, והדומה לזה ממה שיגיע אליו האדם בדרך השכל וההכרה, שתאמין בהם על ידי חכמי התורה והסמך, ותסמוך על דברי קבלתם בלבד. אבל אמר, שתשוב אל דעתך ותשמש בשכלך במה שידומה לזה, אחר שתעמוד עליו מצד הקבלה, שהיא כוללת כל מצוות התורה ושרשיהן ופרקיהן" - עניני הדעות, כמחשבת הבורא ועניני אמונה ומוסר, אינם דברים המסורים לחכמים, דברים העוברים במסורת מדור לדור, אלא כל אחד מעיין בהם מדעתו.

טו תשובת רב האי גאון - יתכן שכוונתו של הרב לאגרת המובאת בספר האשכול, בהלכות ספר תורה, בה מבדיל רב האי בין אגדות המובאות בתלמוד לאגדות שאינן מובאות בו. ועי' באוצר הגאונים לברכות נ"ט ע"א על דברי הגמרא: "מאי זועות".

חותם ההבדל בין בבלי לירושלמי. ולע"ד זהו החילוק שבין כהן לשופט^{טז}, המוזכר בתורה לענין קבלה מבית דין - בתורה נאמר: "וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הֵהָם". מבאר הרב, שהכהן והשופט מציינים שתי צורות שבהן פוסק בית הדין. שהכונה: החילוק בין כהן לשופט הוא חילוק בין שתי דרכי לימוד, בין דרך לימוד שרוח הקודש גם כן מסייע את בירור ההלכה, והיינו כהן ד"שפתיו ישמרו דעת כי מלאך ד' צבאות הוא"^{יז}, ובפרט כהן גדול דבעינין שיהי' מדבר ברוח הקודש בשביל אורים ותומים (כיומא ע"ג)^{יח} - הרי שדרך הלימוד של "כהן" היא על

ביאור ומקורות

טז החילוק שבין כהן לשופט - בדרך דומה ביאר הנצי"ב את ההבדל בין שתי דרכי ההוראה והלימוד ("קדמת העמק" - הקדמה לביאורו לשאלות דרב אחאי גאון, א', ד): "והנה כתיב בשבט לוי 'ורו משפטיך ליעקב', וביהודה כתיב 'מחוקקי', 'מחוקק מבין רגליו'. ההפרש בזה, דעיקר הוראה בישראל למעשה הי' שבט לוי... אבל כוחם לא הי' אלא להורות לפי שעה, ואין למורה אלא מה שענינו רואות, ובסיעתא דשמיא מכווני להלכה, אבל לא קבעי הלכה לדורות, להכריח שאי אפשר לזוז מאותה הוראה, ולא היו כל הדינים מחותכים אצלם. אבל שבט יהודה להיפך, שקול דעתם לא הוי מצליח לכוין אל האמת, אבל זה כוחם להמציא הכרעות על פי חקירה ופולפול עד שיצא לאור דינים מחותכים שאי אפשר עוד לזוז ממנו. וזהו פירוש 'מחוקק', מעיין וחופר במקור החכמה ומוציא ומלבין ההלכה... ובפרשת זקן ממרא כתוב 'והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן העומד לשרת שם את ה' אלקיך או אל השופט', ואינו מובן מה שייך הכהן להוראה, ואם הוא ראש הסנהדרין היינו השופט. אלא הכי פירושו, בין שלא ימצאו סנהדרי גדולה לברר השאלה על פי חקירה ומכל מקום יורו לפי ראות עינם באותה שעה, ואז עיקר סמיכות שההוראה נכונה על סיעתא דשמיא שהוא בבית המקדש וזכות כהן גדול העומד לשרת בקדושה, והתורה נתנה לו רשות ביחוד כדכתיב 'להורות את בני ישראל' כו', או שהי' הדין מחותך על פי כוחו של המופלא ובחכמתו יכריע הלכה לדורות והוא השופט".

יז והיינו כהן - הפסוק המלא הוא (מלאכי ב', ז): "כִּי שִׁפְטִי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׂוּ מִפִּיהוּ כִּי מְלַאֲךְ ה' צְבָאוֹת הוּא". התורה שהכהן מלמד נסמכת על היותו "מלאך ה'", שליח של ה' ברוח הקודש שבפיו.

יח ובפרט כהן גדול - הגמרא אומרת, לגבי שאלה באורים ותומים (יומא ע"ג ע"ב): "כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו - אין שואלין בו", הרי שלכהן גדול צריך שתהיה רוח הקודש.

ידי רוח הקודש, לשופט דהיינו שמוציא משפט על פי הסברא ודרך הלימוד המבורר מתוך פלפול - השופט איננו נסמך על רוח הקודש, אלא דן בשכלו ובסברתו בדינים המגיעים אליו. התורה אומרת שלשניהם פונה האדם מישראל כאשר יש לו שאלה תורנית, והוא חייב לשמוע בקולם. העובר על כך, הוא הנקרא "זקן ממרא". ובאמת יש לכל אחד מהם צד חידוש שישנו בכלל "לא תסור" - התורה הזכירה את שניהם בפסוק, כי בכל אחד מהם יש חידוש בכך שצריך לשמוע בקולו ואסור לסור מדבריו - דאם הי' כתוב רק "כהן" הייתי אומר דדוקא בהמדבר ברוח הקודש יש לא תעשה - אם התורה היתה מזכירה רק כהן, ולא שופט, היינו מבינים מכך, שרק לתשובות בדרך הלימוד של כהן - דרך לימוד הנסמכת על רוח הקודש - אנו צריכים לשמוע, אך לחכמי ישראל הדנים מסברתם אין חיוב לשמוע. כדי שלא נחשוב כך - כתבה התורה "שופט". ואם הי' כתוב רק "שופט" הייתי אומר דאין שייכות לענין רוח הקודש כלל בנטית סברת ההלכה - אם לא היה כתוב "כהן", היינו חושבים שאין מקום בפסיקת ההלכה לדרך הלימוד של הכהן, דרך לימוד הנסמכת ומסתייעת ברוח הקודש. על כן כתבה התורה גם כהן וגם שופט, ללמדנו שלשתי הדרכים יש ערך ושתיהן מחייבות שמיעה לחכמי ישראל. ויש לומר, דבמקום שאין שם שום צד מקום ספק על פי סברת העיון שייך "לא בשמים היא" אליבא דכולי עלמא, אבל במקום שיש על פי עיון משרשי התורה, הכתובה או המסורה, צדדי ספק, כבר אין זה בכלל "לא בשמים היא"^ט. ויש לומר, שההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה נשתכחו לגמרי, ומשום הכי לא הי' אפשר להחזירן כי אם על ידי פלפול של עתניאל בן קנז (כתמורה ט"ז), ויש לומר שהי' די באמת שיוציא את צדדי הספיקות מתוך פילפול, וההכרעה תהי' על פי נבואה או רוח הקודש דיהושע

ביאור ומקורות

ממקורות אלו ביחס לכהן בכלל ולכהן גדול בפרט מסיק הרב, שהכהנים מסתייעים ברוח הקודש שבקרבם בלימוד התורה ובפסיקת ההלכה.

יט "לא בשמים היא" - הרב נדרש לשאלת היחס בין שתי הדרכים, מתי אנו נעזרים ברוח הקודש כדי להכריע, ומתי אנו אומרים "לא בשמים היא", ואין להסתמך על מקורות שמימיים. מבאר הרב, שכאשר מצד העיון אין כל ספק, והכרעת הדין ברורה, הרי שאין צורך להזדקק למקורות שמעבר לעיון השכלי, ועל כך נאמר: "לא בשמים היא". אולם, כאשר יש ספק העולה מן העיון בדברי התורה, הרי שלא נאמר על כך "לא בשמים היא", שכן כדי להכריע בספקות ניתן להזדקק למקורות רוחניים.

או של פינחס, אלא שהי' מאת ד', בהתחלת נטיית תורה שבעל פה, לחזק ידם של חכמים על פי השכל היוצא מפילפולה של תורה, וזכה עתניאל לברר אפילו את גמרי ההחלטה על פי פלפול, והיינו שנתן לו גולות עלית וגולות תחתית, נגד שני עניני הברור: מה ששייך לשכל הארצי ההגיוני ומה ששייך לשכל העליון של השפעת הנבואה ורוח הקודש. ויש לומר דהיינו הכאה ולכידה דאמר קרא, ואמר הכתוב רבותא, דאפילו הגמר שאחר הוראת צדי הספק על פי עיון השכל, שהי' אפשר להיות מוכרע מהשמים, מכל מקום גמרה עתניאל בפילפולו, והיינו "וילכדה עתניאל בן קנז"².

ביאור ומקורות

כ פלפול של עתניאל בן קנז - הרב מתייחס לגמרא במסכת תמורה (ט"ז ע"א): "אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה, אמרו לו ליהושע: שאל, אמר להם: לא בשמים היא! אמרו לו לשמואל: שאל, אמר להם: 'אלה המצות', שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה... אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן אמר לו ליהושע: שאל ממני כל ספיקות שיש לך, אמר לו: רבי, כלום הנחתך שעה אחת והלכתי למקום אחר, לא כך כתבת בי 'משרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל', מיד תשש כחו של יהושע ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות ונולדו לו שבע מאות ספיקות, ועמדו כל ישראל להרגו. אמר לו הקב"ה: לומר לך אי אפשר, לך וטורדן במלחמה, שנאמר: 'יהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' וגו'". במתניתא תנא: אלף ושבע מאות קלין וחמורין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה. אמר רבי אבהו: אף על פי כן החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו, שנאמר: 'וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב ויתן לו את עכסה בתו לאשה'". גמרא זו סותרת, לכאורה, את הסברו של הרב: בגמרא מובא במפורש שאת הספקות שהתעוררו בימי יהושע החזיר עתניאל מתוך פלפולו, ולא הזדקקו לשאול ברוח הקודש, והרי הרב ביאר שעל דברים שבהם מתעורר ספק לא נאמר "לא בשמים היא"?! על כן מבאר הרב, שההלכות נשתכחו לגמרי, ולא היו שני צדדים של ספק. על כן אי אפשר לשאול וצריך להשתמש בכח הפלפול, שכן השאלה היא על הכרעה במצב של ספק, ולא על דין שאין כל ידיעה לגביו. אמנם, מוסיף הרב, היה יכול עתניאל להסתפק בהעלאת צדדי הספק, ולא היה צריך להכריע את הספק בכח פלפולו. לצורך הכרעת הספק ניתן היה להעזר בנבואה או ברוח הקודש. אולם, היתה זו תקופה בה היה צורך מיוחד לחזק את חכמי התורה שבעל פה, ולהדגיש כי יכולים חכמים להכריע בספקות על פי עיונם ופלפולם. על כן זכה עתניאל לשני הדברים - הן להעלאת הספקות והן להכרעתם, ולא הזדקקו לנבואה ורוח הקודש במקרה זה, אף שניתן היה לעשות זאת.

ובאותו הדרך, המתעלה מעל נתוחי הסברות הפשוטות עד שפונה אל נטיית ההערות העליונות, ישנו גם כן מין עומק שכלי, שמכל מקום אין דרך לפרשו בחתימת תלמוד - דרך הלימוד היונקת מן ההערות העליונות, מרוח הנבואה ורוח הקודש, איננה מופיעה בצורה מפורשת בלשון התלמוד. התלמוד עוסק בצד הנגלה, בעיון השכלי, והצד הפנימי והנסתר מופיע בו רק ברמזים, והוא מסור לתלמידי חכמים המשכילים בשכל טוב, והירושלמי סומך יותר על רמזים כאלה, משום יתרון החכמה דאורא דארץ ישראל - אוריה של ארץ ישראל מחכים, ע"י לעיל הערה ח, ופירוש הדבר שבו ניתן יותר לקלוט את שורשי הנבואה ורוח הקודש אשר בתורה. על כן התלמוד הירושלמי, המושפע מאוריה המחכים של ארץ ישראל, סומך על הרמזים המכוונים את תלמידי החכמים לעמוד על ההערות העליונות - שורשי הנבואה אשר ביסודי הדינים וההלכות.

בהמשך מביא הרב כמה דוגמאות לסוגיות אשר רומזות להבנה פנימית, ולא הבאנום כאן.

...

וכבר כתב רמ"ע מפאנו⁴, דכל מקום שיש "שתיק רב" הי' בזה ענין נסתר^{כא} - בכל מקום שנשאל רב שאלה בגמרא ושתק ולא ענה, יש כאן רמז לענין נסתר

ביאור ומקורות

על פי זה מבאר הרב את הפסוקים שאותם דורשת הגמרא (יהושע ט"ו, ט"ז-י"ט): "וַיֹּאמֶר כָּלֵב אֶשֶׁר יָבֵה אֶת קַרְיַת סֹפֵר וַלְכָדָה וַנְּתַתִּי לוֹ אֶת עֵכָסָה בְּתִי לְאִשָּׁה. וַיִּלְכְּדָה עֵתְנִיאל בֶּן קִנְזִי אֶחָי כָּלֵב וַיִּתֵּן לוֹ אֶת עֵכָסָה בְּתוֹ לְאִשָּׁה. וַיְהִי בְּבֹאָהָ וַתְּסִיתֶהוּ לְשֹׂאוֹל מֵאֵת אָבִיהָ שְׂדֵה וַתְּצַנַּח מֵעַל הַחֲמוֹר וַיֹּאמֶר לָהּ כָּלֵב מַה לָּךְ. וַתֹּאמֶר תָּנֵה לִי בְרֶכָה כִּי אֶרְץ הַנֶּגֶב נִתְתַּנִּי וַנְּתַתָּה לִי גֵלַת מַיִם וַיִּתֵּן לָהּ אֶת גֵּלַת עֲלִיּוֹת וְאֵת גֵּלַת תְּחִתִּיּוֹת". הרב עומד על הביטויים הכפולים בפסוקים, ומבאר כי הם כנגד שתי הדרכים ללימוד התורה והכרעת העיון: גולות עילית כנגד השכל העליון, המושפע מן הנבואה, וגולות תחתית כנגד השכל הארצי. כך גם 'הכאה' היא הוצאת צדדי הספק, הנעשית בעיון שכלי, וה'לכידה' היא הכרעת הספק, שיכולה להיעשות על פי נבואה ורוח הקודש. הכתוב משבח את עתניאל, שאף את החלק הזה עשה בכח פלפולו, ולא הזדקק לרוח הקודש.

כא שתיק רב - בכמה מקומות בגמרא נשאל רב שאלה על שיטתו, והגמרא אומרת: "שתיק רב" - רב שתק ולא ענה (ע"י סוכה ז' ע"א, ביצה ו' ע"א ול"ז ע"ב, בבא מציעא ס"ט ע"ב וצ"ז ע"א, בבא בתרא ס"ב ע"א, סנהדרין ס"ו ע"ב). מבאר רמ"ע מפאנו (יונת אלם פרק ק'): "עוד מצאנו בגמ' פעמים רבות

שבשיטתו, ועיי' בהערה - **ויש בזה כמה פנים זה לפנים מזה** - ביאור הדבר נעשה ברמות שונות, האחת פנימית ועמוקה מחברתה. **וכל שהשכל הוא יותר כללי** - ועליון - **הוא משוטט יותר מעניינים דקים** - עוסק יותר בעניינים מופשטים ורוחניים, **ודי לו פלפול מועט** - שכן הפלפול בא מן הסיבוכים שבחיים, והשכל הכללי עליון מהם. **והכלליות של השכל עצמו** - מקורה רוחני ועליון, והיא **נמשכת משפע של רוח הקודש** - שמקורו בנבואה, כפי שביאר הרב לעיל, **עד אשר אפילו בדרך רחוק הרבה** - אפילו כאשר שפע רוח הקודש והשכל העליון הנמשך ממנו רחוק הרבה מן המציאות בה אנו עסוקים בלימודנו, אף על פי כן **יש בו** - בלימוד, ב"דרך הרחוק" - **איזה רושם משפע רוח הקודש, וזה הרושם של רוח הקודש הבא לידי ביטוי בסוגיות** - **הוא עיקר ההבדל שבין בבלי לירושלמי** - שבירושלמי ניכר הרושם של שפע רוח הקודש, אף בעיסוק בדברים הנראים רחוקים, ובבלי רושם זה איננו ניכר. **ומשום הכי לדידן הבבלי עיקר** - אנו עושים את התלמוד הבבלי לעיקר לימודנו, **דדרך הלמוד הפשוט מוסבר בו בהרחבה, ומכל מקום לכל עת שיחדש השי"ת לב חדש על עמו ויוחזר כח קדושת ארץ הקודש בגלוי, יגלה האור של הירושלמי מצד סגנונו הקצר והעמוק, שמסתייע ממהלך שכל עליון, וההגדה המקובלת מחוברת בו עם ההלכה בדרך פעולה נסתרת** - כאשר עם ישראל שב לארץ ישראל ומגלה את כוחה של הארץ, שב ומתגלה האור שבתלמוד הירושלמי, המתבטא בסגנונו הקצר הנובע בכך שההלכה שבו מחוברת עם האגדה, ומושפעת ממנה.

וישנן סברות מופשטות למכביר רמוזות בבבלי, שהן מסגנון הירושלמי.

...

ביאור ומקורות

דרב כהנא ורב אשי מקשו ליה ושתיק רב והשתא מבעי' לן לאודועי דבכלהו דוכתי טעמא רבא ומסתברא הוה ליה לרב בסתרי תורה למימרא דלא כוותיהו ואף על גב דשתק להו בקהל עם משום 'כבשים ללבושך' אפשר דהדר פריק להו בלחישא...". - העובדה שרב שתק אינה מלמדת על כך שחזר בו מדבריו, אלא על טעם נסתר שהיה בידו, שאין לאמרו בציבור. הרב למד מדברים אלה, שגם בתלמוד הבבלי רמוזים עניינים פנימיים ועמוקים שבתורה, אלא שהם מוסתרים ואינם גלויים לכל לומד.

ויש לרמוז דוגמא על קירוב הרעיון לנסתר ונשגב, שבירושלמי יותר - מקרבים את הרעיונות לדברים נסתרים ונשגבים מכפי הסגנון הרגיל של בבלי, שסתמו הדברים יותר בזה מפני כח התלמידים שאינו כל כך יפה בחוץ לארץ - ועל כן הסתירו את הדברים הנסתרים. דוגמא לכך מהא דיומא (ל"ט) בעובדא דשמעון הצדיק²², שעובר על זה הבבלי בשתיקה והירושלמי מתנשא לחביון עז הסוד, ופריך על זה: "והא כתיב וכל אדם כו' אני אומר הקב"ה הי'".

וכן יש להביא ראי' על רמז הנטי' אפילו מדיוק הלשון, מהא דרבי יוחנן בן בג בג דשלח אצל ר' יהודה בן בתירה, בקידושין (י) איתא "שאתה בקי בחדרי תורה", ובירושלמי דכתובות פרק 'אף על פי' הלכה ד' הלשון: "בסתרי תורה, אפילו לדרוש בקל וחומר", והיינו כפי הנטי' הירושלמית שפועלת על הסגנון²³.

...

ביאור ומקורות

כב עובדא דשמעון הצדיק - בגמרא (יומא ל"ט ע"ב) מובא: "תנו רבנן: אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם: בשנה זו הוא מת. אמרו לו: מניין אתה יודע? אמר להם: בכל יום הכפורים היה מזדמן לי זקן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים, נכנס עמי ויצא עמי. והיום נזדמן לי זקן אחד לבוש שחורים ועטוף שחורים, נכנס עמי ולא יצא עמי. אחר הרגל חלה שבעה ימים ומת, ונמנעו אחיו הכהנים מלברך בשם". בבבלי מובאת הברייתא בלא התייחסות נוספת, אך בירושלמי אמרו (יומא פ"ה ה"ב): "ארבעים שנה שימש שמעון הצדיק את ישראל בכהונה גדולה, ובשנה האחרונה אמר להן: בשנה הזאת אני מת. אמרו לו: מאיכן אתה יודע? אמר להן: כל שנה ושנה שהייתי נכנס לבית קודש הקדשים היה זקן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים נכנס עמי ויוצא עמי, ובשנה הזו נכנס עמי ולא יצא עמי. בעון קומי רבי אבהו: והכתיב 'וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקודש עד צאתו', אפילו אותן שכתוב בהן 'דמות פניהם פני אדם' (המלאכים) לא יהיו באהל מועד, אמר לון: מה אמר לי דהוה בר נש, אני אומר הקב"ה היה". אין להאריך בפירוש גמרא נפלאה זו, אך היא מחדדת את ההבדל שבין שני התלמודים.

כג הסגנון - הבבלי משתבח בבקיאותו בחדרי תורה, והירושלמי קורא לזה "סתרי תורה", שכן הירושלמי, בעקבות השפעת רוח הנבואה ורוח הקודש, קרוב יותר אל הצד הנסתר והפנימי של התורה.

והנה אם דברי אלה המעטים יהיו לרצון לפני הדר"ג, לכבדני בתשובתו היקרה, אז אקוה לשמו ית' שיהי' דבור של חבה מצוי בינינו בכמה מקצעות של תורה, ותלמוד יביא לידי מעשה בע"ה לחזק את ידי הבונים בארץ הקודש, שצריכה בדורנו חזוק ואמוץ מרובה, לרומם בה קרן תורה הקדושה ודת משה ויהודית באמת ותמים בכבוד והדר. והדר"ג, דמן שמיא זכו לי' לקדש שם שמים בפרהסיא, אקוה שמגלגלין זכות על ידי זכאי, ועל ידו תתעורר ישועה גם כן על דבר חפץ לבבי, אשר גליתי במכתבי לכ"ג שי', על הדבר הנכבד של קביעות ישיבה פה בעיר הקודש במרכז הישוב החדש, הצריך שמירה מרובה ויש תקוה לכונו ולשגבו בקדושת אמונת אומן, כחפץ לבב כל יראי ד' וחושבי שמו ית'. אמנם צריך לזה עצה ותושי', ואני הנני עני וכואב צעיר לימים ולדעת, אקוה שעל ידי קבוץ גדולי עם ד' מזה ומזה, אשר יתמכוני וינהלוני בעצתם, נוכל לחזק את דגל תורת אמת בארץ הקודש, לקב'ע ברכה לדורות בעה"י. ואשרי הזוכים לעבוד בעבודת-הקודש זאת להחיות את ארץ הקודש בחיי אמת.

אחתום בברכה וברגשי כבוד עמוקים מקרב לב עמוק להדר"ג, וברב תודה וברכה על אות חבתו ואהבתו הנאמנה, אשר הרבני בענותו. והי' ז"ש כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר וחותם בכל חותמי ברכות מקודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

הערות הרצי"ה

¹ טור א"י ס"י קלט.

² בב"ת קנח:

³ בבא מציעא פ"ה.

⁴ עשרה מאמרות, יונת אלם, פרק ק.

מבוא לאגרת

אגרת זו נכתבה לרב יהודה לייב זלצר, שהיה רב בכמה קהילות בארצות הברית, ונשיא אגודת הרבנים של ארצות הברית וקנדה. בסוף ימיו עלה לארץ, והתגורר בתל אביב. האגרת נכתבה כתגובה למאמר שכתב הרב זלצר, אך הרב אינו מתייחס כמעט לתוכן המאמר, אלא מביע את רעיונותיו ואת השקפתו על התרופה הנדרשת למכאובי הדור. בספרו "וזאת ליהודה" כינס הרב זלצר את מאמריו ובין השאר כלל בהם אגרת זו - תחת הכותרת "קול מהיכלי", את תגובתו לה - תחת הכותרת "האמת תתן קולה", ואת תשובת הרב לדבריו - תחת הכותרת "עלבונה של תורה". תשובת הרב נדפסה גם באגרות רא"ה, אגרת תר"ב.

תכנה של האגרת

האגרת נכתבה מתוך כאב גדול על צרת הדור, שעיקרה הוא הכפירה - נטישת דרך התורה והמצוות על ידי הדור הצעיר. הרב קורא לאנשי התורה לשוב "בתשובה מאהבה", ולחדש את הלימוד של נשמת התורה - תורת הסוד. הרב מבאר כי ההתעלמות מדרישה זו, שהיא דרישת גדולי הדורות, היא הגורמת לכל הצרות העוברות על עם ישראל, ותיקונה מהווה את הדרך לחיבור מחדש של ישראל אל אביהם שבשמים.

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו. ד"ה טבת תרע"ג

ערתת שלוי וברכת עולמים, לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון החו"ב סוע"ה, איש
האשכולות הוגה דעות, וממולא בדעת ויראת ד' טהורה מו"ה יהודה לייב
זעלצער שליט"א.

אחדשה"ט באהבה טהורה ונאמנה,

מאמרו היקר הגיעני, ובעוצם טרדוטי המרובות עברתי עליו, ונהייתי מאד
מסגנונו הספרותי, העשוי בטוב טעם, ומדעותיו הצודקות בכללות דבריו. מאמרים
וספרים כאלה הם בודאי בדורנו אחת מהרטיטות - התרופות - היותר טובות למכתנו
האנושה^א. אמנם לעולם לא נוכל להתעלם מהתרופה הכללית הכוללת את הכל,
ושעזיבתה היא שגרמה לנו את נפילתנו, והוא הדבר מה שאני, בעניי ובמר נפשי,
רגיל לקרא, לשנות ולשלב מאות ואלפים פעמים, עזבנו את נשמת התורה^{1 2} -

ביאור ומקורות

א למכתנו האנושה - בדבריו אלה מתייחס הרב למכת הכפירה, שהפילה חללים רבים בתקופתו.
הכפירה שהתלוותה לתהליך בניית הארץ גרמה לכך שרבים מגדולי ישראל ותלמידיהם לא השתתפו
בבנין הארץ. אף היום, הכפירה והחיים בארץ שלא מתוך אמונה ב"צור ישראל וגואל" גורמים
לחולשה ולרפיון שאוחזים בעם ישראל במאבקו עם אויביו. ללא אמונה עזה ומוחלטת בצדקת הדרך,
הנובעת מאמונה במקורו האלוקי של תהליך שיבת ציון - נחלש כח העמידה האישי והלאומי, כפי
שאנו רואים היום, ביחס לאויביו וביחס לארץ ישראל בכלל, עד כדי סיכון ושכירה של תהליך שיבת
ציון כולו. הכפירה פוגעת גם ברמתו המוסרית של עם ישראל, שכן ללא אמונה סולם הערכים פגום
ומקולקל, כפי שאנו רואים, לצערנו.

ב עזבנו את נשמת התורה - כך מובא בזהר הקדוש (ח"ג קנ"ב ע"א בתרגום): "ועל כן הסיפור הזה
שבתורה הוא לבושה של תורה. מי שחושב שאותו הלבוש הוא תורה ממש ואין בו דבר אחר, תיפח
רוחו, ולא יהיה לו חלק לעולם הבא. משום זה, אמר דוד: 'גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך'. והיינו
להביט מה שמתחת ללבושה של תורה. בוא וראה, יש לבוש הנראה לכל, ואילו הטפשים כשוראים
אדם לבוש יפה, שנראה להם הדור בלבשו, אין מסתכלים יתר ודנים אותו על פי לבושו ההדור.
וחושבים את הלבוש כגוף האדם, וחושבים גוף האדם כעין נשמתו. כעין זה היא התורה, יש לה גוף,
והוא מצוות התורה הנקראות גופי תורה. גוף הזה מתלבש בלבושים שהם סיפורים של עולם הזה.
הטפשים שבעולם אינם מסתכלים אלא בלבוש ההוא שהוא סיפור התורה, ואינם יודעים יותר, ואינם
מסתכלים במה שיש תחת הלבוש ההוא. אלו שיודעים יותר אינם מסתכלים בלבוש, אלא בגוף שהוא

ביאור ומקורות

תחת הלבוש ההוא. עבדי המלך העליון, אותם שעמדו בהר סיני, אינם מסתכלים אלא בנשמה שבתורה, שהוא עיקר הכל, תורה ממש. ולעתיד לבא, עתידים להסתכל בנשמה של הנשמה של התורה".

כשם שהאדם מורכב מגוף ונשמה, כך התורה. גופי תורה הם הצד הגלוי שבתורה, העוסק בעיקר בצד המעשי, ונשמת התורה היא הצד הנסתר שבתורה, העוסק בתורת הסוד והקבלה הנקראים פנימיות התורה. כשם שביחס לאדם אנו מבינים שהאדם אינו רק הגוף לבדו, והוא כולל גם את נשמתו הפנימית שהיא הנותנת חיות לגוף, כך גם ביחס לתורה. התורה אינה רק אורח חיים, והיא כוללת גם את הפנימיות הנותנת חיות לתורה.

הרב אומר, שחוסר הבנה בחלקיה הפנימיים של התורה, כפי שמבואר בזוהר, גורם לכפירה להתחזק, וזה הדבר הגורם למכה האנושה של הדור. הרב מדגיש שלא עזיבת התורה גורמת למכה האנושה, כי אם עזיבת נשמת התורה.

בזוה"ק בפרשת בהעלותך יש הרחבת ביאור בעניין, וזה לשונו: "ר' שמעון אמר: אוי לאותו אדם שאמר שהתורה באה להראות ספורים בעלמא ודברי הדיוטות, שאם כך, אפילו בזמן הזה אנו יכולים לעשות תורה בדברי הדיוטות ובשבח יותר מכולם. אם להראות דברי העולם, אפילו אותם שירי מלכים סתם יש בהם דברים מעולים יותר, אם כך, נלך אחריהם ונעשה מהם תורה. אלא כל דברי התורה דברים עליונים הם וסודות עליונים...". פנימיות התורה היא הנותנת את עיקר משמעותה של התורה והיא הקובעת את אלויותה של התורה, המיחדת אותה משאר החכמות והסיפורים!

ועדיין אנו זקוקים לתוספת ביאור כדי להבין את הקשר בין עזיבת נשמת התורה להופעת הכפירה. אחת מסיבותיה של הכפירה היא שאנשים בעלי חזון ומעוף לא יכולים היו לספק את שאיפותיהם בתוך תחומה המצומצם של התורה הנגלית. העיסוק הרב בפרטיה של תורה ובסעיפים הקטנים של הלכותיה "חנקו" את שאיפותיהם. נשמתה של תורה מרחיבה את יריעתה של התורה ומאפשרת להרבה אידיאלים למצוא את מקומם בתוך התחום. כך כותב הרב (אורות עמ' ס"ז): "כשכח ישראל גדול ונשמתו מאירה בקרבנו... אז ההתרחבות לצד החול, לענוגי החושים הרוחניים והגשמיים, להצצה חדירית ופנימית לתוך חייהם של המון עמים ולאומים שונים, למפעליהם וספריותיהם, התגברות עז החיים הטבעיים, כל אלה טובים הם ומסוגלים להרחיב את אור הטוב... משחשך האור, משגלתה שכינה, משנעתקו רגלי האומה מבית חייה, החל הצמצום להיות נתבע. כל עז חילוני עלול להיות לרועץ, כל יופי טבעי וחשקו עלול להאפיל את אור הקדש ותם הטהרה והצניעות, כל מחשבה שלא נתגדלה כולה במחנה ישראל יכולה להרס את סדר האמונה והחיים הישראליים, כל שמינות קטנה מביאה לידי בעיטה". הרחבת התחומים של התורה, מתוך קישור לנשמת התורה, היא חזון שאנו

נשמת התורה היא הצד הנסתר שבתורה, פנימיות התורה, חכמת הקבלה. ועיי בהערה. **וזאת היא הצעקה הגדולה המקפת בעזה דורות רבים, מימי הנביאים, הסופרים והחכמים, גדולי הדורות הראשונים והאחרונים¹ - הרב מדגיש כי אין**

ביאור ומקורות

צריכים לשאוף אליו, ובמיוחד בעת ששבה האומה לבית חייה - לארץ ישראל. העדרו של חזון זה וצמצומה של התורה לתחומים שהיתה בהם בגלות - מביאה אנשים בעלי מעוף לנטוש את דרך התורה.

ג גדולי הדורות הראשונים והאחרונים - באגרת תר"ב מביא הרב את דברי תקוני זוהר (דף ע"ג ע"ב): "דאלין אינון דעבדין לאורייתא יבשה, ולא בעאן לאשתדלא בחכמה דקבלה, דגרמין דאסתלק נביעו דחכמה דאיהי י' מינה, ואשתארת ב' יבישה, וי לון דגרמין עניותא וחרבא וביזה והרג ואבדן בעלמא, והאי רוח דאסתלק איהו רוח דמשיח כמה דאתמר, ואיהו רוח הקדש, ואיהו רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'". ובהערת הרצ"ה זצ"ל שם מציין מקומות נוספים בדברי הזוהר הקדוש, וכן למקורות נוספים:

הקדמת ר' חיים ויטאל לספר "עץ חיים", שרובה עוסקת בחשיבות והכרחיות העיסוק בחכמת הקבלה. ספר "עבודת הקודש" לר' מאיר גבאי, מן הראשונים, ושם בחלק העבודה פי"ג מאריך בהכרח לימוד הקבלה, ובין דבריו שם: "והנה רבינו הגדול ז"ל שקבלה מפי מקובל חכם תקע עצמו להאמין בה הרבה יותר מדאי לפי שאין דרך לידע הבורא ולעבדו זולתה, וכבר קבלו האחרונים מחכמי האמת ז"ל כי אליהו ז"ל נגלה לה"ר דוד אב בית דין ז"ל ומסר לו מסורות חכמת הקבלה, והוא ז"ל מסרה לבנו הראב"ד ז"ל, ונגלה גם לו אליהו ז"ל, והראב"ד ז"ל מסרה לבנו החסיד הרב רבי יצחק סגיא נהור ז"ל, ונגלה גם לו אליהו ז"ל, והוא ז"ל מסרה לשני תלמידיו רבי עזרא ורבי עזריאל ז"ל, ומהם ז"ל נמשכה להרמב"ן ז"ל אשר ממנו נמשכה אל השרידים הבאים אחריו עד היום, ומהשם היתה נסבה שיגלה אליהו ז"ל אל החסידים ההם כדי שלא תשתכח החכמה מהיחידים סגולה, כדי שידעו ליחד את השם ולעבדו באמת, אשר הפתח לכל זה הוא החכמה האמיתית, ואם כן למה לא יתקעו עצמם כל מקבליה להאמין בה הרבה יותר מדאי אחר שהיא החיים האמיתיים אשר בהם יחיו ויבלו ימיהם השלמים והפורש ממנה פורש מחייו... הרי ביאר המאור הקדוש בפירוש כי החכמה גדולה יותר ממעשים טובים ושאין דרך לזכות אל האושר והטוב הצפון לצדיקים כי אם בה, לפי שעל ידה יעמוד האדם ויתבונן בכבוד השם המיוחד ויכירנו ואז יעבדנו באמת, ואשר זכה לזה אין שעור למתן שכרו בעולם הבא, וחזי מאן גברא רבה קא מסהיד עלה רשב"י ע"ה, ורבינו הגדול ז"ל יודע היה זה ולפיכך תקע עצמו להאמין בה הרבה יותר מדאי...".

השל"ה הקדוש, בבית חכמה (תניינא) מאריך לבאר את עניינה של תורת הסוד ומשמעותה.

הוא מחדש דבר, אלא בכל הדורות היתה דרישה וצעקה לעסוק בנשמת התורה. **גדולי הכשרון שבנו, פנו להם בעיקר אל הצד המעשי שבתורה** - גדולי תלמידי החכמים המוכשרים עסקו בעיקר בצד המעשי, הנגלה - לימוד ש"ס ופוסקים, בירורי הלכה וחידושים בסוגיות, **וגם שם רק במקצועות מיוחדים** - העיסוק העיקרי, גם בצד המעשי, הוא רק בחלק מן הנושאים, בעיקר במסכתות מסדרי נשים ונזיקין, שכבשו מקום של כבוד בבתי המדרש. **עבדהו** - שדה זו - של הצד המעשי - נעבדה, נחרשה ונזרעה, **והרגילוהו בחינוך** - גם הלימוד לתלמידים הצעירים עוסק בעיקר בתחום המעשי, ובו הם מתרגלים לעסוק, ללמוד ולפלפל, **והצד ההרגשי** - לימוד ענייני הרגש, המידות, תפילה ועבודת ה', **ויותר מזה הצד העיוני** - עיון ב"מחשבת ישראל", הלכות דעות ויסודי התורה, **ומה שלמעלה ממנו ובא אחריו ממילא, הקדשי ההופעי**² - לימוד חכמת הקודש שבתורה, חכמת הנסתר. זהו צד "הופעי" - מקצוע זה שבתורה איננו נקלט בכלי השכל והמחשבה בלבד, אלא בהופעת השפע הרוחני על הלומד, בקליטה רוחנית של הדברים, בקבלה. חלק זה, **שבו הגאולה והישועה גנוזה**³ - בלימוד חלק זה תלויה גאולתם של

ביאור ומקורות

הרמ"ק, בספרו אור נערב, מאריך בנושא זה.

ועוד רבים.

ד שבו הגאולה והישועה גנוזה - אמרו חכמים (רעיא מהימנא נשא קל"ד ע"ב, בתרגום): "ומשום שעתידים ישראל לטעום מעץ החיים שהוא ספר הזוהר הזה, יצאו בו מן הגלות ברחמים". וכן (תיקוני זוהר תיקון כ"א, דף נ"ג ע"ב): "כגון זה בגלות האחרונה, הזוהר בו 'הוה ר"ז' (אותיות 'הזוהר'), שהוא אור הישועה האחרונה, לקיים 'כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות'..." הישועה והגאולה גנוזות בגילוי רזי התורה וסודותיה.

מהי משמעות דברים אלה? אמרו חכמים במדרש (קהלת רבה פרשה י"א): "תורה שאדם למד בעולם הזה הבל היא לפני תורתו של משיח". מדוע? התורה מופיעה בעולם הזה כשהיא מלובשת בענייני העולם הזה, ואילו המשיח ילמד את התורה בלא לבושיה, זוהי נשמת התורה - רזיה וסודותיה. הרוצה "להתכונן" היטב ל"שיעור" של המשיח, צריך להרגיל עצמו לצורת החשיבה של פנימיות התורה ונשמתה, במושגיה וענייניה. על כן עיסוק בדברים אלה, המכשיר את העולם לאור הרוחני שיופיע בתקופת הגאולה, הוא המקרב את הגאולה. זו הדרך הנכונה להכין את העולם לקראת הגאולה - להרגיל את העולם כולו לאור הגדול שיופיע בעולם בעת הגאולה השלמה.

ישראל, ובכח הלימוד לקרב ולהביא את הגאולה, ובכל זאת **אותו עזבו לגמרי** - וכלל אין לומדים אותו ועוסקים בו, **ולגס-רוח ומשוגע יחשב גם מי שבא ותובע את העלבון הגדול הזה** - עלבונה של נשמת התורה - **מרועי האומה** - מנהיגי הדור אינם מוכנים לשמוע את הקריאה לשוב לנשמת התורה, ואף משמיצים את הקוראים לכך.

הקול הגדול של חוקרינו האלהיים⁴ - העוסקים במחקר חכמת האלהות, חכמת הקבלה, של חסידינו העליונים, של המקובלים הטהורים באי בסוד ד', קדושי המבט ואדירי הרצון, חוכי ישועה וצופי גאולה - המחכים לישועה וצופים ומצפים לגאולה, קולם היה לקול קורא במדבר, שאין שומע אותו. ועד כה, אחרי אשר כל כך הוכינו, אחרי אשר הכפירה מגיחה עלינו מעברים, בעביה המנוולים בשחרותם המזוהמה, השמד כקטב ישוד⁵ - כמזיק השודד, לחטוף ממנו אלפים נפשות בכל שנה - בכל שנה חוטפת הכפירה וצדה ברשתה אלפי נפשות, של אנשים הנוטשים את דרך התורה ומצטרפים למחנה הכפירה, ובקרב המחנה שהתורה והאמונה היא דגלה, שמה ושערוריה צלמות ואין סדרים, אין חפץ ברור ולא אידיאל מחוור ומסודר⁶ - אין מטרה ברורה, דרך שבה צועדים, ועל כן מחנה התורה אינו יכול

ביאור ומקורות

למה הדבר דומה? לתינוק, הלומד את כל התורה כולה במעי אימו, ומשכחה ברגע לידתו. לשם מה למד את כל התורה אם הוא משכחה? אין זאת אלא שכאשר ילמד תורה בגדלותו, לא תהיה אמת התורה חדשה עבורו. אמת זו היא הווייתו והוא הכירה קודם לידתו. זקוק הוא רק ל"תזכורת" כדי להפוך את רישומה של התורה החי בקרבו להכרה וידיעה ברורה. כך גם אנו ביחס לתורתנו של משיח. לימוד פנימיות התורה בעולם הזה מכין אותנו לקליטת מושגים עמוקים וגדולים שיופיעו בעולם בעת הגאולה. כשנשמע אותם - יהיו המושגים מוכרים לנו, ונוכל להיזכר בהם. אין זה לימוד חדש, שכן המושגים הם חלק מהווייתנו בעת לימודנו אותם. לימוד נשמת התורה קושר את האדם אל העולם הרוחני, שיופיע בעת הגאולה, ועל כן "בו הגאולה והישועה גנוזה".

ה אין חפץ ברור ולא אידיאל מחוור ומסודר - אין לנו לומר: מה לנו לעסוק בסלילת דרך בלימוד תורת ארץ ישראל?! העיקר לשבת וללמוד תורה. הרב מדגיש שאין זה כך. יש צורך שיהיה לאדם "חפץ ברור" - מטרה שלקראתה הוא צועד, ואידיאל שאותו הוא מגשים בלימודו. צריך אדם שדרכו

להגיב כראוי למכת הכפירה, והוא "מפסיד" במערכה. עוד המחשבה חזקה היא ש"בסגולות" ירפאו את שברנו, ב"סגולות" שהנשמה אינה מתמלאה מהן, כל זמן שאין ממלאים אותה במה שהוא ההכרח ביותר נמרץ לסיפוק חייה - יש החושבים כי ניתן להתמודד עם השבר שמביאה הכפירה ב"סגולות" (ראה בהערה). הרב מדגיש, כי יש לעסוק בדברים הממלאים את הנשמה - נשמת היחיד ונשמת האומה - ומחיים אותה. הנשמה מתמלאת וחייה ניזונים מיניקה מעולם נשמת, מנשמת

ביאור ומקורות

תהיה ברורה לו, ועליו לצעוד בדרך מסוימת, ולא להסתפק בלימוד כשלעצמו. הלומד צריך להגדיר לעצמו מה הוא רוצה להפיק מדף הגמרא שהוא לומד, ואיך הוא מגשים את יעדיו. הצבת יעדים ומטרות מעניקה ללומד כח ומרץ בלימודו, מתוך שדרכו ברורה לו. אף מצד תוכן הלימוד יש חשיבות להגדרת המטרה. כאשר האידיאל ברור והדרך בה צועד האדם נהירה לו, הרי שכל דבר שהוא לומד מוצא את מקומו בחפץ הכללי. כל ידיעה משתלבת בכלל הידיעות, כל דבר מובן לאור המטרה, וכך הלימוד מלא יותר, נזכר יותר ועשיר יותר. אם אין אידיאל ברור, הרי שדבר ה' הוא "צו לצו לקו זעיר שם זעיר שם" - הפרטים מפוזרים, בלא הכלל המאחד אותם. כך כתב רמח"ל (דעת תבונות סעיף פ"ג): "אמרה הנשמה: זה פשוט ודאי, אין פרטים שאין עליהם כללים, ומה שהפרטים מיגיעים הדעת לקבצם, הכללים נוחים הם אליו לקבל אותם. על כן, אחר כללים צריך לרדוף, ולא אחר פרטים. אמר השכל: וכך אמרו חז"ל (ספרי האזינו לב, ב, וע"ש), 'לעולם יהיו דברי תורה בידך כללים ולא פרטים'..."

ו ב"סגולות" שהנשמה אינה מתמלאה מהן - יש החושבים, כי תורת הסוד - הקבלה - עוסקת בסגולות ובקמיעות שנועדו לפתור בעיותיהם של אנשים הזקוקים לעזרה. חשוב לדעת שאין זה כך. עיקר עניינה של תורת הסוד הוא "דברים שהנשמה מתמלאת מהם" - לימוד העולמות הרוחניים ודרך הנהגת הקב"ה את עולמו. זוהי חכמת הקבלה, ועניינה הוא העולמות העליונים, ולא עולמנו. מטרת הסודות שבתורה איננה לפתור את בעיותיהם של בני האדם, אלא לרומם את האדם מעל העולם שהוא נמצא בו. זו צריכה להיות הגישה והדרך ללימוד עניינים אלה, בצורה מסודרת ובהכנה המתאימה. לא בסגולות נרפא את שבר בית ישראל, אלא בלימוד מסודר והדרגתי של התורה על כל מקצועותיה ורבדיה.

התורה. בשום אופן לא תקום ולא תהיה עצה^ז, המורדת בקול ד' הקורא מתוך מעמקי נשמותיהם של קדושי עליונים^ח מני אז ועד עתה. לתשובה גדולה אנחנו נקראים, לתשובה מאהבה^ט ולכל מכשיריה - אנשי התורה צריכים לשוב בתשובה, על הזנחת העיסוק בנשמת התורה. דוקא בעת משבר גדול וסכנה עצומה, צריכים לקחת את המעולה שבתרופות, רדיקלים - מהפכנים. הרב קורא למהפכה. בזמנים קשים לא ניתן להפטיר כדאשתקד ויש הכרח לחולל מהפכה, שעיקרה מחשבתית - הבנת מקומה של נשמת התורה בדור זה. רדיקלים אנו מוכרחים להיות, בפשרות למחצה, לשליש ולרביע מאומה לא נתקן - ללא שינוי מהותי ושוורשי, לא ניתן לתקן את השבר. אי אפשר להסתפק בתרופות חלקיות, בחיזוק וביצור עולם התורה בדרך הרגילה, שאיננו פותר את הבעיה מיסודה. האמונה אבדה, הולכת ומתדלדלת, מפני שהופרה תורתה^י, אין דורש ואין מבקש -

ביאור ומקורות

ז לא תקום ולא תהיה עצה וכו' - פעמים שאנו חשים, שבעיסוק בנגלה, או ב"סגולות", יש עוצמה גדולה, ועוצמה זו עלולה להשכיח את קול ה' הפנימי. על כן צריך לומר בקול גדול: "לא יקום ולא יהיה". הנשמה חזקה היא מכל הגילויים החיצוניים, והיא קוראת בקול ודאי וברור המעיד על מציאותה. כיון שקול ה' הוא זה, הרי שאין כח בעולם שיכול להחניקו ולהשתיקו, והוא עתיד לצאת ולהישמע באזני כל.

ח לתשובה מאהבה - במאמר הדור (עמ' ק"א) כותב הרב על דורנו: "הוא לא יוכל לשוב מיראה, אבל מאד מוכשר הוא לשוב מאהבה שיראת הרוממות תתחבר עמה". התשובה מאהבה היא התשובה המתאימה לדור. כאן מוסיף הרב שדבר זה קשור לשיבה אל נשמת התורה. הכיצד? היראה משפיעה על המסגרת החיצונית של ההתנהגות, שאדם מתקן אותה מיראתו. היראה גורמת לתיקון המעשים המקולקלים. בתשובה מאהבה תיקון ההתנהגות הוא תוצאה של שינוי נשמתי פנימי. עיסוק בנשמה ושינוי מהותי בנשמת הדור - הוא התיקון הראוי למכתנו האנושה, למחלתו של הדור.

ט מפני שהופרה תורתה - הכתוב אומר (תהילים ק"ט, קכ"ו): "עת לעשות לה' הפרו תורתך", ואמרו על כך חז"ל: "עת לעשות לה'", מאי טעם, משום 'הפרו תורתך'. בזמן של הפרת תורה, הבאה לידי ביטוי בהזנחת נשמת התורה, יש "לעשות לה'", בעיסוק בתורת האמונה ובחיזוק העיסוק בנשמת התורה, כל חד וחד לפום דרגא דיליה (וראה להלן) אבל בעת שהדבר בא עד לידי הפרת תורת אמת, תורת דלעילא...", ובהערות לשם).

אין מי שדורש ועוסק בתורה האמונה, בבירור מושגי האמונה ממקורם, ועל כן האמונה נעזבת והכפירה משתלטת. **האורתודוקסיה** - המחנה התורני האמוני - **במלחמתה השלילית** **כעת משפיקה את עצמה בהבלי שוא ובדמיונות כוזבים, שהחיים והמציאות מחריבים אותם, ומחריבים עמם את נושאייהם** - מחנה האמונה מספק וממלא את עצמו בפתרונות ודרכי התמודדות שהם, בעצם, הבל ודמיון, כי אינם מחזיקים מעמד מול מציאות החיים הנוכחית. הן לפי המשך

ביאור ומקורות

י האורתודוקסיה במלחמתה השלילית - באגרת נוספת שכתב הרב לרב זלצר (אגרת תר"ב) מבאר הרב את דבריו: "והדור הזה הלקוי כל כך במחלת הכפירה, שהיא רפיון האמונה, האם אין לנו יסוד לומר, שלתשועתו אנו צריכים להרבות בתורת האמונה. וכל זמן שהאורתודוקסיה אומרת בעקשנות דוקא, 'לא, רק גמרא ופוסקים לבדם, לא אגדה, ולא מוסר, לא קבלה ולא מחקר, לא דעת העולם ולא חסידות, ועם כל זה אנכי אחזיק את מלחמתי, נגד כל הקמים עלי מעברים', - הרי מדלדלת את עצמה, וכל האמצעים שהיא לוקחת בידה להגן על עצמה, מבלי לקחת את סם-החיים האמיתי, אור התורה בפנימיותה, הם לה לא לעזר ולא להועיל, והיא מתמלאה על ידי זה בקצף (=כעס) אין-איל, ומתמלאה מחשבות של משטמה, ומדנים, גם בינה לבין עצמה, וכחה הולך וכשל... על התולדה העניה שהיא מוציאה מידי נקודתה זו, שהיא עומדת בתוכה במצב של צמצום וקדרות, שעל פי זה היא שוללת את כל הרחבת אורה, מצפוני צפונות עד גלויי גלויות, מהארת אש קודש לתפילה ברוח מלא חסון קדוש, עד הארת חכמה בחשבון ברור ממקורה של תורה ונשמת אל חי אשר בקרבנו ומזה באה התוצאה של הצמצום המקוצף, שכל תיקון עולם, וכל כח חיים מתגלה, הכל הוא נראה לה כבא לבלע אותה, להוריד עז מבטחה. עמידתה על יסוד רעוע זה, מבלי פנות אל אשר הרו והגו כל החכמים והקדושים היותר עליונים, שבכל הדורות בישראל, וגם באדם, עד שהיא מוכרחת להאחז תמיד במלחמה שלילית לבדה, חוץ מהדבר הגלוי ומוחש, הנגלה שבתורה ובמצות לבד, שאינו יכול בשום אופן לבא ולהביא למטרתו, בכל הדורות וביותר בדורנו, כי אם ביחד עם התרחבותם של שרשיו המרובים הרוחניים, - שלילה זו היא באמת מולידה השפקה של הבלי שוא ודמיונות כוזבים, שהחיים והמציאות, הגשמי והרוחני, מחריבים אותה". הציבור התורני איננו מוכן לשנות את דרכו, והוא מתנגד לכל דבר שאיננו לימוד גמרא ופוסקים. אולם, בדרך זו לא ניתן להתמודד עם גלי הכפירה השוטפים, ועל כן התוצאה היא כעס, מחלוקות ומריבות, אך ללא פתרון אמיתי. כל דבר שבא להרחיב את המבט, לגלות אורות חדשים בצפונות התורה, לרענן את עבודת ה' של הדור וכדומה - נתקל בהתנגדות עזה, בתחושה שבא להרוס את עולם התורה, ועל כן הוא נדחה. המחשבה שבדרך זו ניתן לעמוד בפרץ - היא דמיון נתעה, שאיננו עומד במבחן המציאות.

הדברים והן לפי דבריו של הרב זלצר במאמריו, נראה שהכוונה היא לכך שאנשי התורה היו מתייחסים בזלזול לאנשי ה"שוב החדש", ובמאמריהם הדגישו את טעויותיהם ואת העובדה שדרכם לא תחזיק מעמד, כיון שאיננה קשורה לעבר - לתורה ולמצוות שהחזיקו את עם ישראל באלפי שנות הגלות. גישה זו היא "הבלי שוא", שאינם יכולים לתת תוקף ועוצמה לאנשי התורה, שכן **לא זאת היא נחמתנו מה שהצד האפיקורי - הכופר - שבעמנו, הוא יותר צפוי להרס וכליון**⁸⁷ - אין אנו

ביאור ומקורות

יא לא זאת היא נחמתנו... - הרב חוזר כאן על יסוד שהוא מדגיש בכתביו פעמים רבות. הדרך להתמודד עם דעות אחרות, שאנו חושבים למוטעות ואף מזיקות לעם ישראל, איננה על ידי שליחתן ועל ידי מלחמה בהן. דרך ההתמודדות הנכונה היא על ידי בנין התורה מעל לדעות אלה, כך שנקודת האמת שבהן תיכלל בתורה, ומה שאיננו אמת - יתברר מאליו.

הבסיס הרעיוני לדרך זו הוא ההבנה שבכל תנועה ובכל רעיון יש ניצוץ אמיתי. על כן אם נבטל תנועה זו לגמרי, גם נקודת האמת שבה תתבטל, וזהו דבר שלא יתכן. נקודת האמת היא המחיה את התנועה ונותנת לה קיום. דרך ההתמודדות היא באימוץ נקודת האמת שיש בתנועה זו אל עולם התורה.

אל מול הכפירה אין לנו להילחם מלחמה ישירה, אלא לבנות את עולם התורה בצורה גדולה וכוללת, כך שלא יהיה כלל מקום לכפירה. הדרך היא עילויה של התורה כולה, ובעיקר צדדיה הרוחניים, שעיסוק בהם, הרחבתם ושכלולם, הוא התשובה האמיתית לבעיית הכפירה (עי' גם, למשל, אגרות ראי"ה א', אג' קל"ד, בעניין גילויים מדעיים הסותרים, לכאורה, לתורה: "ובכלל זהו כלל גדול במלחמת הדעות, שכל דעה הבאה לסתור איזה דבר מן התורה, צריכים אנו בתחילה לא דוקא לסתור אותה, כי אם לבנות את ארמון התורה ממעל לה, ובזה הננו מתרוממים על ידה, ובעבור ההתרוממות הזאת הדעות מתגלות, ואחר כך כשאין אנו נלחצים משום דבר, הננו יכולים בלב מלא בטחון להלחם עליה גם כן. יש על זה דוגמאות מוכיחות, אבל קשה לי להאריך, ולחכם לב שכמותך יספיק הקיצור, למען דעת איך לדגול בשם ד' ממעל לכל הרוחות המנשבות, ולהשתמש בכל לטובתנו האמתית, שהיא גם טובת הכל").

זו היתה גם הדרכתו המעשית של הרב ביחס לבנים שנטשו את מסורת אבותיהם והלכו אחר סערות הזמן. בסדרת אגרות לאביהם של הבנים, ר' דובער מילשטיין, מדריך אותו הרב (אג' נ'): "ואשר בעצתי ישאל על דבר התנהגותו עם בניו, כבר אמרתי לכ"ת בהיותו פה עמנו, ששיטתי היא להתנהג דוקא במדת החסד הגמור עם הצעירים, ולומר להם שיש בנטייתיהם כמה דברים טובים, וכל עיקר טעותם אינו כי אם מה שהם סוברים שהדברים הטובים שהם מרגישים הם נגד התורה, ובאמת הם הם הנם גופי תורה". ובאופן דומה באג' ק"ג: "רק מה שהם אינם יודעים, שכדי לבוא אל המטרות הטובות

יכולים להתנחם בכך שאנשי הכפירה עתידים להיכשל בדרכם, ודרכם איננה נכונה המבטיחה בנין ותקוה לעם ישראל. **צרת רבים כזאת אינה חצי נחמה, כי-אם צרה כפולה. ההוראה באצבע שנראה על ליקויים של חושבי המחשבה שבאומות, לא יתנו לנו עז וחיים, כשאלה הם רק דברים שליליים**.³¹

ביאור ומקורות

שהם חושקים, צריכים בני ישראל להיות מכבדים את התורה ודבקים יפה באמונת ד' ב"ה, שהיא אור העולם כולו וחיינו. על כן לדעתי, לנפולים כאלה צריך להסביר פנים בזה האופן, להגיד להם כי יסוד מטרם היא באמת רצויה, אלא שראוי שלא ילכו "כסומא בארובה" אחרי המנהלים ואחרי הדעות המתקבלות בהמון. כי ידוע הוא שכל דעה חדשה נולדת עם חסרונותיה וסיגיה, על-כן הם צריכים לפקח עין לצרף סיגיה, והצרוף של הסיגים יהי' קרוב להם על ידי מה שיהיו משתדלים בכל היכולת שלא להתרחק מהיהדות, כדי שיאיר בנשמתם האור הנצחי אור ד', ואז יהיו הם עומדים על הבסיס הטבעי שלהם, ויהיו שלמים בנשמתם, ויהיו כל כחותיהם הרוחניים חיים עמהם, וידעו בהכרה פנימית לשום את דרכם, ולתן לכל נטי' את מדתה, ולא להיות אדוקים באין קץ דוקא לדעות החדשות של הזמן, על כל סיגן ופרשן". ועי' גם באג' קל"ח, של"ב, שע"ה, תק"ט.

יב **חושבי המחשבה שבאומות** - בני הדור החדש הלכו אחר חכמי האומות, ודבריהם היו להם לעיניים בהשקפה החברתית, הלאומית, הכלכלית ועוד. על כן היו אנשי האורתודוקסיה, במלחמתם במחנה הכפירה, מראים את הפגמים שיש בדעותיהם של חכמי האומות. הרב מבאר, כי אין זו הדרך. מציאת הפגמים בהשקפות אלה אינה מקדמת את מחנה האמונה, כיון שאי אפשר להתקדם כשעוסקים רק בדרך השלילה. יש להציב דרך ברורה שאנו הולכים בה, ולא רק לפסול דעות אחרות. הדרך הברורה הלא היא השיבה אל נשמת התורה, כפי שמבאר הרב במשפטים הבאים.

בצורה דומה התייחס הרב עצמו לדעות מעין אלה. בספר אדר היקר מתמודד הרב בהרחבה עם הגישה של "בקורת התלמוד", הטוענת שהתנאים והאמוראים לא היו צדיקים וגדולים כפי שאנו חושבים, ועל כן אין לנו ללכת אחר דבריהם. הרב, בהתייחסו לטענה זו, אינו מוכיח את גדולתם של חז"ל (אף כי הוא מדגיש כי היו הם גדולים וצדיקים), אלא מבאר כי עיקר החיוב לשמוע לדבריהם הוא מצד מה שהאומה קבלה אותם, והיסוד הלאומי הוא העיקר בעניין זה (ראה שם עמ' ל"ט): "רבים חשבו שעיקר יסוד הקיום לתורה שבעל פה הוא רק מה שמקובל באומה מגדולתם של חז"ל וקדושתם, על כן על פי שאיפה ידועה, התחילו להעיז פנים לבקר בְּבִקְרָת, כמובן חצופה ומלאה נטיות קצוניות, את ראשי הדורות אבות העולם ההם, בחשבם שבזה יהיה נקלש כח החיוב של היסוד המעשי. ואלה לא ידעו שערכם הגדול של חז"ל, ורוממות מעלתם האלהית הוא דבר אמת לעצמו, והוא יכול גם לתן תבלין, להנעים ולשפר את הנטיה ללכת בדרכיהם, אבל היסוד הקיים עדי עד, הוא רק קבלת האומה

ולמה נלך בדרכים רחוקים, בעוד שהדרך הכבושה והישרה לפנינו היא - הפתרון לבעיית הכפירה מונח לפתחנו, ואיננו צריכים "להמציא" פתרון ממקום רחוק. כל התורה בפירושה הרוחניים כולם, צריכה היא להתעלות אצלנו. כל מי שיש אומץ בלבבו³, כח בעטו ורוח ד' בנשמתו, קרוא הוא לצאת אל המערכה ולצעוק הבו אור. מחזה אחר, לגמרי אחר, היינו רואים בדורנו, אלמלי נתנדבו חלק רשום - חלק עיקרי - מבעלי הכשרון, הממולאים בתורה ובשכל טוב, לעבוד את כרם ד' בתוכו פנימה, לעסוק בטהרתם של מושגי האמונה והעבודה, בבירור של הדיעות בעניני האלהות⁴, הנבואה, רוח הקודש, הגאולה והצפיה לתשועה, תשועת האומה ותשועת העולם, תיקוני הנשמות של היחידים ושל הרבים, תיכון הרוחות של הדורות העוברים, העתידיים, וההוה על גביהם - אילו היו תלמידי החכמים עוסקים בבירור ענייני האמונה ועבודת ה', והדברים היו מתפרסמים, נפוצים ומתבררים, הרי שמצבו של מחנה האמונה היה טוב הרבה יותר. אלא שאין עושים זאת, ועל כן אנשים נוטשים את האמונה. מחנה האמונה מצטייר כמי שאין לו אמירה ברורה מלבד התנגדות לכל חידוש ושינוי המופיע בדור. גבורה אחרת היתה פורחת ועולה בעדר ד' הנפוץ - המפוזר. אילו כך היו עושים, היה מחנה התורה מרגיש עצמו גבור, בעל יכולת התמודדות עם הכפירה. הוד נורא ועליון היה מתפרש ומתגלה על המון רב של חכמי תורה, וזוהר עליון היה משתפך מהם על האומה

ביאור ומקורות

לדורותיה בדרכי חייה, והננו רואים, למשל, שחרם דרבנו גרשום מאור הגולה במקום שנתפשט הוא חזק ואמיץ בלב האומה כשאר אסורי תורה, אף על פי שלא היה לא תנא, ולא אמורא, אלא מפני שנתחברה לו הסכמת האומה על כל פנים במשך הדורות, "וכל המוציא את עצמו מן הכלל, כפר בעיקר"... וזה סותם פה כל כופר ומהרס, אפילו אותם המתגדרים בתעותועים של בקרת כתבי הקדש היותר נמהרים".

יג אומץ בלבבו - כפי שעולה מדברי הרב באגרת זו, היו דבריו נתונים להשגות ולהתנגדות. על כן מדגיש הרב (ודברים אלה נכונים תמיד), כי דרוש אומץ כדי להצטרף למערכה זו. יש לעמוד מול דעות המתנגדות לדרך זו ועוינות אותה, ואין זו מלאכה קלה. המתנגדים משתמשים בכל דרך אפשרית, ולא נמנעים מלפגוע ומלהחרים את המתנגדים לדרךם. כל עניינה של השלילה הוא הפגיעה וההרס, ועל כן צריך אומץ לב כדי לעמוד על דעת האמת.

כולה ועל העולם כולו - המצב שהרב מתאר אותו היה גורם לכך שחכמי התורה היו מקבלים אומץ ועוצמה, שהיו נראים גם כלפי חוץ. לא היו חשים שפלים ושפופים, אלא בעלי הוד, יופי ועוצמה. דבר זה היה משפיע גם על האומה כולה, שהיתה מקבלת עוצמה רוחנית, והיתה מתגברת לעמוד מול המשברים שהיא עוברת. **הספרות המתדלדלת, ההולכת ומתחשכת, מתנוולת ומתטמאת, במובנה החדש בישראל ובעולם, היתה לה תקומה ופדיון על ידינו** - יצירת ספרות ישראלית אמיתית וברורה, ממקור התורה והאמונה, תתקן את המצב שבו הספרות משמשת פה לחושך, לניווול ולטומאה. אנו יכולים לתקן את המצב **על ידי הגיונותינו הענקיים, על ידי הבעותינו הברורות שהיו ראויות להיות יסודות לחיי עמים רבים, להוציאם ממחשכים לאור** - גאולתם של ישראל היא גאולת העולם כולו, ועל כן העולם כולו היה מתעשר ומאיר מהארת התורה כראוי בישראל. **והרשעה והסכלות, האויליות שבאמונות הדופיות⁷, היו הולכים ומתבערים** - האמונה היא תכונת נפש הקיימת באומה, אלא שדבקים בה סיגים של רשע, סכלות ודופי. בירורם של המושגים בטהרתם מנקה את האמונה מסיגיה, **ואנחנו היינו המתחילים במלאכת-שמים הגדולה של ביעור רוח הטומאה מן הארץ⁷, ושל התחלת הופעת תיקון עולם במלכות אל⁴ עולם.**

ועל זה אנו נתבעים ולזה נוצרנו. מכיון שזהו תפקידנו, הרי כשאין אנו ממלאים אותו אנו נופלים ונכשלים בדרכנו: **ובכל זמן שאנו נדדים, נשחטים ונטבחים, כצבאות וכאילים⁸, הרי זה בא לנו על אשר אין אנו מכירים את תפקידנו¹⁰ -**

ביאור ומקורות

יד ביעור רוח הטומאה מן הארץ - על פי שיטת הגר"א בעניין משיח בן יוסף, המתבארת באריכות בספר "קול התור" שכתב ר' הלל משקלוב תלמידו, "יעודו הכללי של משיח בן יוסף הוא בשלשה דברים: גילוי רזי תורה, קבוץ גלויות וביעור רוח הטומאה מן הארץ" (שם פ"א עמ' תס"ח). העיסוק ב"נשמת התורה", בגילוי רזי תורה, קשור לתפקיד הגדול של ביעור רוח הטומאה מן הארץ, ולקבוץ הגלויות שאנו רואים בעינינו בדורות האחרונים.

טו על אשר אין אנו מכירים את תפקידנו - חוסר הכרתנו את ערכנו ואת תפקידנו גורם לכך שגם אחרים אינם מכירים בכך, ומזלזלים בכוחנו, ועל כן באות צרות רבות. כך כותב הרב באורות (עמ' כ"ה): "ואם שטוחה היא הכרתנו את עצמנו, שטוחה היא הכרת העולם את ערכנו, לקויה היא הבנת

ומתעלמים מחובתנו לאומה כולה, לעסוק באורה של תורה פנימית, שהיא התרופה לכל מכאובותינו. בזמנים קשים כאלה, **באים אנשים קטנים ומצומצמים, ומרפאים אותנו ברפואות קרות מכל המינים** - בתרופות חלקיות וחסרות, **ואת סם- החיים העיקרי** - הרחבת לימודה של נשמת התורה - **אותו מניחים בקרן זוית. אלה מתוך טמטום הלב וקטנות-אמנה, ואלה מתוך גאווה וחסרון-ידיעה^ט, ועוד הפעם**

ביאור ומקורות

העמים את חשקנו ואת המעוף האלהי שבחיי נשמתנו". וכך פירשו את הכתוב (במדבר י"ג, נ"ג): "וַיְהִי בְּעֵינֵינוּ פְּחָגְבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם", מי שמחשיב עצמו כחגב - כך גם מסתכלים עליו האחרים. אם אין אנו מכירים את תפקידנו, הרי שהאחרים אף הם אינם מכירים בו, ועל כן באות לישראל צרות רבות.

טז **אנשים קטנים ומצומצמים** - הרב מדבר כאן, בחריפות רבה, על ארבע סיבות הגורמות לאנשי התורה להיות קטנים ומצומצמים, ולהתעלם מן הדברים עליהם זועק הרב באיגרת זו. א. טמטום הלב: אטימות למתרחש. יש ואדם אוטם את עיניו ולבו ואינו רואה את השינויים המתרחשים בדור, את המשבר הנורא של הכפירה, את סיבותיו ואת הדרך לתיקונו. אטימות זו גורמת לחפש את הפתרון בדרך המקובלת, וחוסמת את היכולת לחדש ולהתחדש בלימוד - על פי התחדשות הדורות.

ב. קטנות אמנה: כדי להיפגש עם נשמת התורה יש צורך באמונה גדולה, שאכן גופי התורה הם לבוש לנשמה, ושההלכות הפרטיות והמעשיות, כדוגמת "שור שנגח את הפרה", מלבישות ומסתירות דברים גדולים הגנוזים בהן. קטנות אמנה גורמת להסתפקות בקטנות, בחינת "דבר קטן - הוויות דאביי ורבא" (סוכה כ"ט ע"א), והתכחשות לנשמה הגדולה.

ג. גאווה: היכולת להתחדש ולהבין כי יש צורך בחידוש דרך ושינוי מהמורגל דורשת ענוה רבה. מי שלוקה בגאווה איננו יכול להיפתח לדרכים חדשות שלא נהג בהם אתמול. הדברים אמורים במיוחד ביחס לדרך הדורשת התבטלות אל הנשמה, אל הדברים הנשגבים שמעבר ליכולת ההשגה הרגילה של האדם, והגאווה מונעת את ההתבטלות.

ד. חסרון ידיעה: ודאי אין המדובר על כך שאנשי התורה לא יודעים ומכירים את דברי חז"ל ושאר גדולי הדורות על החשיבות שבעיסוק שבנשמת התורה. הרי אלו הם מקורות פשוטים, מוכרים וידועים. מהו, אם כן, חסרון הידיעה עליו מדבר הרב? נראה, שכוונת הרב היא לאנשים היודעים את המקורות, אך אינם מתייחסים אליהם כראוי, ואינם משימים על ליבם את העולה ממקורות אלה. דוגמא מאלפת לכך ניתן לראות בדברי הרב טייכטל הי"ד בספרו "אם הבנים שמחה" (שנכתב בימי השואה), המתאר את שינוי יחסו לעניין ארץ ישראל (מופיע בסוף ההסכמות): "ואודה על האמת

חושבים שהגדלת תורה והאדרתה¹⁷, כשתהיה באותו המובן הצר והיבש, שלא היה בכחו להחזיק את עמדתנו מעת אשר השתערו רוחות קולטוריות - תרבויות - והמון תביעות רוחניות נגדנו, שזו תהיה גם כעת התרופה הכוללת לכל מכאובותינו הרבים - חושבים אותם אנשים שניתן להסתפק בקריאה להגדלת תורה במובן הרגיל - בחיזוק ההתמדה, בהרחבת הלימוד וכדומה. אולם, דרך זו לא הועילה מעת

ביאור ומקורות

ואזכיר את חטאי, שגם בעיני היה לנמאס המפעל הזה של בנין הארץ, מחמת ששמעתי כן מהרבה חרדים סתם, ונשרש בלבי כך ולא התעניינתי בזה כלל כי טרוד הייתי בגירסא בלימוד תלמידים ולחבר חיבורים בגפ"ת ובש"ת להשיב לכל שואל בדבר ה', ורק אחרי שלקיננו בגלות החל הזה עיינתי בהלכה זו והאיר ה' עיני שטעות היתה בידי וביד אשר התנגדו לזה... - יכול אדם ללכת בדעה מסויימת מחסרון ידיעה - מחוסר הקשבה והתחברות אל המקורות העוסקים בעניין. נראה שעל כך מדבר הרב גם בעניין היחס לנשמת התורה. המתנגדים לכך לא עסקו בבירור סוגיא זו בצורה יסודית, ועל כן זהו "חסרון ידיעה".

יז הגדלת תורה והאדרתה - מושג זה מתבאר על ידי הרב במקום נוסף (אגרת ק"ג): "וכהאי גוונא בחולין (ס"ו): "יגדיל תורה ויאדיר", נלע"ד דהפירוש הוא, דעניני ידיעות נמצאים הרבה בתורה שאין בהם הלכה, ו"יפה שיחתן של עבדי אבות כו'", ואם כן אם הי' כתוב קשקשת הייתי אומר שכח הטהרה מונח בקשקשת לבד, ובסנפיר לא משכח טהרה, כתב רחמנא סנפיר להודיענו הידיעה המופשטת שכח הטהרה מונח בשניהם, וממילא ידענו שאין הסימנים ענינים הסכמיים, אלא שבהם מונחת הטהרה, ויש לבנות על ידיעה זו כמה רעיונות טובים שהם הם גופי תורה, ומכל מקום אין זה דרך של פירוש בסוגיא". הרב מבאר את דברי הגמרא במסכת חולין, המתייחסת למשנה: "כל שיש לו קשקשת - יש לו סנפיר, ויש שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת". הגמרא שואלת מדוע, אם כן, נכתב בתורה הסנפיר, והרי אין צורך בבדיקת הסנפיר כדי לדעת שהדג טהור?! תשובת הגמרא היא: "אמר ר' אבהו וכן תנא דבי ר' ישמעאל יגדיל תורה ויאדיר".

באגרתו מבאר הרב את עומק הגמרא. כדי שנדע שהדג מותר באכילה, אין צורך לבדוק את הסנפיר. הסנפיר נצרך על מנת ללמדנו מהם המרכיבים של טהרת הדגים מצידה העיוני והפנימי. מכתובת המילה 'סנפיר' בתורה אנו למדים, שהתורה איננה רק ספר הלכות, אלא ספר של רעיונות רוחניים עמוקים. הגדלת התורה במובנה האמיתי, שאליה קורא הרב, הוא גילוי הצד העיוני הפנימי שיש בתורה, מעבר לצד ההלכתי החיצוני. זוהי הגדלת התורה - עשיית התורה לגדולה ואינסופית, ולא מצומצמת בשאלות הלכתיות ומעשיות בלבד. דבר זה אפשרי רק מתוך בירור של נשמת התורה, כפי שהתבאר לעיל. עוד על הסנפיר והקשקשת ראה ב"מצוה ברה" עמ' ה', וב"משוש הארץ" עמ' רע"ד.

שעולם התורה צריך להתמודד עם תרבות זרה, שחודרת אל תוך המחנה ועושה שמות בקרב הלומדים. מול רוחות אלה לא ניתן להסתפק בדרכים הרגילות, ויש לשנות את הגישה - לשוב אל לימוד נשמתה של תורה.

לא יחשדני כבוד חביבי, ואקוה ששום אדם לא יחשדני, במיעוט אהבה, חלילה, לתורה המעשית, להתמדת לימודה ולהרחבתה בפלפול וסברא, בחריפות ובקיאיות - ודאי שאין כוונת הדברים למעט בלימוד הרגיל של הצד הנגלה שבתורה, שהרב עצמו עסק בו והיה מגדולי הדור גם בתחום זה, אבל בעת שהדבר בא עד לידי הפרת תורת אמת⁹ נ^ח, תורה דלעילא¹⁰ ט^ו, עד לכדי הדעכת נשמת הנשמה¹¹ ב², עד

ביאור ומקורות

יח תורת אמת - ביחס למושג "תורת אמת", כותב השל"ה (סוף מסכת פסחים, המובא בהערות הרצ"ה): "התורה היא תורת אמת ונקראת תורת ה' ונקראת תורת האדם, והתורה בכללה נגלה ונסתר, וזה יתחלק לשלושה חלקים. שני חלקים הם נכללים בתורת האדם, דהיינו הסיפורים שבתורה שבכתב ושבתורה שבעל פה המלמדים כמה מדות ישרות, זהו חלק הנגלה מתורת האדם. חלק הנסתר מתורת האדם, הוא עומק התלמוד והפלפול וי"ג מדות שהתורה נדרשת. חלק השלישי על כולו הוא תורת ה', דהיינו שהתורה כולה שמותיו יתברך, וכולה נסתר אור הגנוז המאיר לבני עליה ונהנים לאורה איש איש כפי מדריגתו. וכל השלושה חלקים הנזכרים כולם תורת אמת". במקום נוסף מבאר השל"ה את היחס בין החלק הנגלה והחלק הנסתר שבתורה (תולדות אדם בית חכמה תניינא, י"ב): "ובזה יתבאר ענין נגלה ונסתר של כל התורה כולה. הנה העולם סוברים דהנסתר הוא ענין אחר מהנגלה, וזה אינו רק הוא שהנסתר נתעבה ונתגשם וזהו גילוי... ולפי דרכי יתכן הענין היטב, כי הנה ההיות ופלפולים מעמידים דיני התלמוד, שהם פירוש על תורה שבכתב, על בוריין להבין את מעשה המצות "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", אשר פירוש זה הפסוק הוא כך, שהחיות הרוחניות הוא בהם ממש... כמו הכוכב הנראה למטה קטן מאד, כן בחינת המעשה 'היום לעשותם' הוא דבר קטן, אמנם שרשם למעלה במרכבה הוא דבר גדול ונצחיי. והדבר קטן הוא ממש דבר הגדול, כמו גרעין החטה שצומח ממנה שבולת. הרי מבואר שתורה שבעל פה שהיא הנגלה אשר יעשה האדם, היא בעצמה הנסתר, סוד תורה שבכתב כולם שמותיו מעשה מרכבה...". הנגלה והנסתר אינם חלקים שונים של התורה, אלא ביטויים שונים לאותו עניין, ושמותיו של הקב"ה הם המתגלים בחלק הנגלה של תורת האדם - בהלכות ובסיפורים. כל החלקים גם יחד, הם הנקראים תורת אמת. הפרת תורת אמת היא התייחסות חלקית לתורה - התייחסות לצד הנגלה בלבד בלא הבנה שמקורו הוא פנימי ורוחני.

כדי החלשת כח המחשבה, ועד כדי הבאת מעמד החיים הרוחניים שלנו, ושל כל העולם כולו התלוי בנו, למצב של פרפור ועילוף נורא, "והעם לא שב עד המכה ואת ד' צבאות לא דרשו"¹² - ההתעלמות מתורת אמת, תורה דלעילא - נשמת התורה, גורמת לדלדול הכוחות הרוחניים, להחלשת כח המחשבה, וממילא לחוסר יכולת של עולם התורה להתמודד עם האתגרים העומדים לפתחו. כאשר התורה איננה מופיעה בדרך הראויה לה, כל העולם כולו סובל מכך. ואם יבא אחד ויאמר שישועתנו מונחת היא בנשמתה של תורה, בהגדלתה והאדרתה העליונה והאמיתית - הגדלת התורה גם במקצועות גדולים ועמוקים, כדלעיל (הערה יז),

ביאור ומקורות

יט תורה דלעילא - הרצי"ה מפנה לדברי הזוהר הקדוש (ח"ג רכ"ב ע"ב, בתרגום): "כי התורה ניתנה מימינו של הקב"ה, שהוא חסד, ומשום כך מי שמתעסק בתורה נקרא חסיד, משום כך (אומר דוד): אמרתי לקב"ה 'שמרה נפשי (כי חסיד אני)' ולא תדון אותה כמעשי אלה עמי הארצות שנאמר בהם: 'ולא עם הארץ חסיד'. ואם תאמר, כמה עמי הארצות הם שעושים חסד, אלא כך העמידוהו, אי זהו חסיד, זה המתחסד עם קונו, כגון דוד שהיה מחבר. ומה היה מחבר, תורה שלמעלה היה מחבר עם הקב"ה, ומשום כך 'שמרה נפשי כי חסיד אני'."

ביטוי זה מובא במקומות נוספים בזוהר הקדוש, כגון (ח"ג קכ"ח ע"א, בתרגום): "פתח ר' שמעון ואמר: 'עת לעשות לה', מדוע 'עת לעשות לה', משום ש'הפרו תורתך'. מהו 'הפרו תורתך'? תורה שלמעלה שהיא מתבטלת אם לא תעשה בתיקונים אלה... ואין העולם מתקיים אלא בסוד". קיומו של העולם תלוי בתורה דלעילא, תורת הסוד.

ועוד (ח"ג קמ"ו ע"ב, בתרגום): "וזהו שכתוב: 'כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו'... העליונים יבקשו מפיהו. מה יבקשו מפיהו, תורה סתם, איך מתייחדת התורה שלמעלה, הנקראת תורה סתם, שלמדנו, תורה שבכתב ותורה שבעל פה הם בכתרים העליונים הנקראים כך". תורה סתם היא תורה שלמעלה, הקשורה בכתרים העליונים של תורה שבכתב ותורה שבעל פה.

כ נשמת הנשמה - מקורו של ביטוי זה ביחס לתורה הוא בדברי הזוהר הקדוש (ח"ג קנ"ב ע"ב) שהובאו לעיל (הערה ב): "הטפשים שבעולם אינם מסתכלים אלא בלבוש ההוא, שהוא סיפור התורה ואינם יודעים יותר, ואינם מסתכלים במה שיש תחת הלבוש ההוא. אלו שיודעים יותר אינם מסתכלים בלבוש, אלא בגוף שהוא תחת הלבוש ההוא. עבדי המלך העליון, אותם שעמדו בהר סיני, אינם מסתכלים אלא בנשמה שבתורה, שהוא עיקר הכל, תורה ממש. ולעתיד לבא, עתידים להסתכל בנשמה של הנשמה של התורה".

יבאו כל הטוענים מעברים וימטירו עליך מבול של השגות: מה אתה חפץ, בקבלה, במוסר, בחקירה, בפילוסופיה, בדרשנות, בספרות, בשירה, הלא כל אלה פשוט את הרגל, ולא נתנו לנו את מה שהבטיחו בעת שהתחילה תסיסתם²² - טענתם היא כי העיסוק במקצועות אלה - שלא היה מקובל לעסוק בהם, ושהרב רואה בהם ערך מרכזי וחשוב - עיסוק זה איננו מועיל, ואיננו מרפא את השבר - אין הוא נותן את התוצאות המבוקשות. מובן, שהרב אינו מקבל טענה זו, שכן לא נעשה נסיון אמיתי של הרחבת הלימוד בצורה מסודרת, ב"סדרי לימוד וסדרי מחשבה, סדרי ספרים וסדרי ישיבות ערוכות", אלא רק ב"לימוד ארעי", "למיני תרגימא ותענוג הנפש בלבד", כדבריו של מקבל האיגרת בתשובתו (ראה מבוא). אלו הן הטענות של המתנגדים לדבריו של הרב, וטענות כאלה מספיקות כבר להחניק את קול ד' הקורא בנו מקרב מעמקי נשמתנו וממלא העולמים כולם: 'דרשוני וחיו' - דרישת ה', שהיא דרישת החכמה האלוקית והפנימית - היא המביאה חיים לאומה הישראלית. בעת כזאת - בעת של הפרת תורת אמת - אנו חייבים להפגין על הגדול שבחסרונות.

אין אני מדבר כעת על דבר הפרוגרמות - התכניות - הפרטיות²³, כיצד מיישמים למעשה את הדבר כגון: איך באים לסדר סדרי לימוד וסדרי מחשבה, סדרי ספרים,

ביאור ומקורות

כא ולא נתנו לנו את מה שהבטיחו - יש הרואים בלימודי אמונה אמצעי לדברים אחרים - לחיזוק לימוד התורה, לחיזוק קיום מצוות וכדומה. על כן, אם לימוד האמונה אינו מועיל לכך - אין סיבה ללימוד אמונה. אולם, לימוד אמונה כזה הוא לימוד חסר, ועל כן איננו פועל. הרב מחדש, כאן ובמקומות רבים אחרים, שללימודי האמונה יש ערך עצמי. האמונה היא חלק מרכזי בתורה, ועל כן יש ללימוד אותה ולהעמיק בה. זהו חלק ממצות תלמוד תורה, וחלק מבנין שלמות של הופעת תורה ושל תלמיד חכם. לימוד אמונה מתוך השקפה כזו הוא לימוד מעמיק, מסודר ומקיף, וממילא הוא גם פועל ומשפיע על הלומד.

כב הפרוגרמות הפרטיות - הרב מדגיש, שחסרון של תכניות מסודרות ללימוד נשמת התורה אינו צריך לרפות את הידיים מעצם הדרישה לעסוק בכך. הצד המעשי יבוא לידי ביטוי רק כאשר הדרישה תהיה חזקה ורצינית. יש לחזק את עצם הרצון לגלות את האור שבתורה, לשאוף להבין את עמקי

סדרי ישיבות ערוכות, שבעצם דאגתן להרחבתה של תורה במובנה הפשוט, תהיינה משמשות לנו למגדלי עז ומבצרים לרוח ד', שמהם יצאו גבורי אל⁴, כימי עולם - עצם קיומן של ישיבות שמטרתן היא הרחבת התורה - יביא לצמיחתם של גדולים במובן שהרב קורא לו. כל אלה העצות הפרטיות ילכו ויתיצרו, אחרי שהעיקר יוכר³, אחרי שכל השאלה תהיה על דבר האמצעים והסדרים, ולכן אין לתת לשאלת הישום המעשי לבטל את השאיפה הכללית והעיקרית.

צר לי מאד שאי-אפשר לי כעת להרחיב דברים, וקל וחומר לכתוב איזה מאמר מסודר לכבוד ספרו של כת"ר, שהנני רואה אותו בתקוה של חטיבה חשובה בע"ה. אמנם הבעתי קצת מאנחתי לפני לב טהור ובעל דעה נכונה כהדרת כבוד חביבי. ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים, לחזק את ידי העמלים עם הציבור לשם שמים, ולאמץ את רוח כל אשר זיק אור ד' בוער בלבבו, לקום יחד באגודה אחת להאיר אור ד' על עמו, ותפקידה של ארץ ישראל, בתור גיא חזיון⁷, יוכל רק בתכונה זאת

ביאור ומקורות

סודותיה, ואז גם תימצא הדרך להגשים רצונות ושאיופות אלה בצורה מעשית ומסודרת. הרצון החזק יוביל למציאת הדרך המעשית.

כג אחרי שהעיקר יוכר - הבנת מקומה וערכה של נשמת התורה יאיר גם את הצדדים המעשיים, כדברי הרב בפתגמו לחודש חשוון: "כשהנשמה מאירה גם שמים עוטי ערפל מפקים אור בהיר". הדרך להתמודד עם ערפל, עם קשיים ומכשולים בדרך היא חיזוק הנשמה והופעתה. הארת הנשמה תאיר את הערפל ותישר את הדרך.

כד ארץ ישראל בתור גיא חזיון - הרב רומז לדברי ר' יוחנן (איכה רבה פתיחתא כ"ד): "רבי יוחנן פתח (ישעיה כ"ב) 'משא גיא חזיון', גיא שכל החושים מתנבאים עליה, גיא שכל החושים עומדים ממנה...". ארץ ישראל מתאפיינת בהיותה ארץ הנבואה. באגרת (אגרת ק"ג), מבאר הרב כי לדבר זה יש השפעה על דרך לימוד התורה בארץ ישראל: "על כן בארץ ישראל שהיא מקום הנבואה, יש רושם לשפע הנבואה בסדר הלימוד, וההבנה היא מוסברת מתוך השקפה פנימית ואין צריך כל כך אריכות בירורים, והיינו "אזירא דארץ ישראל מחכים", ותלמודא בבליה הוא מטריד להו, וחכמת הנבואה, שהיא יסוד לחכמת האגדה, שהיא הצד הפנימי של שרשי התורה, פעלה בארץ ישראל הרבה יותר מבבל". תפקידה של ארץ ישראל כארץ הנבואה מתמלא על ידי גילוי הצד המיוחד לארץ ישראל - גילוי חכמת הנבואה וחכמת האגדה, המופיעות בפנימיות התורה.

לצאת מתוך המחשכים^{כה} הרבים אשר יסבוה - השיבה לארץ ישראל צריכה לגרום להתעוררות רוחנית ולשיבת הנבואה לעם ישראל, אך דבר זה יוכל לקרות רק כאשר יתאחדו כל דורשי ה' לפעול להאיר אור ה' על עמו, בדרך הנכונה.

והנני בזה חותם בעתרת ברכה לכת"ר וכא"ל, יחזק ד' כחו ופועל ידו ירצה, כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת ומכבדו מקרב לונ"ח,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

ע"ד ידי"ע הגרידב"ז שי', הס' לא ראיתי, אבל בשום אופן אין מקום לשום קפיידא בין אוהבי אמת שכמונו תלי"ת.

הנ"ל

ביאור ומקורות

כה המחשכים - נראה, שבביטוי זה רומז הרב לדברי הגמרא (סנהדרין כ"ד ע"א): "במחשכים הושיבני כמתי עולם", אמר רבי ירמיה זה תלמודה של בבל". תלמודה של בבל הוא החושך, ואילו בארץ ישראל מופיע האור: "והאור" - זה תלמוד ירושלמי" (זוהר חדש איכה, דף צ"ג). בחושך אין משמעות לפרטים הרבים המצויים במקום, ולא ניכר הקשר ביניהם. באור ניתן לראות איך כל הפרטים משמשים יחד למטרה אחת. זוהי תורתה של ארץ ישראל, המאירה את הפרטים באור הכלל, דבר שאיננו יכול להיעשות בבבל.

הערות הרצי"ה

- ¹ ע' זהר בהעלותך קנב:
- ² ע' אורות הקודש כרך א עמ' קסז-רפג.
- ³ ע' זהר נשא קכד. תיקוני זהר תי' כא.
- ⁴ נכתב בכי"ק באלף-למד מורכבות יחד בכתב האשורי.
- ⁵ ע' תהלים כא ו.
- ⁶ ע' דניאל ז כז.
- ⁷ ע' למעלה אג' קצג (נדצ"ל: קצד).
- ⁸ ע' תיקוני זהר תי' ל.
- ⁹ ע' תהלים קיט קכו, מדרש שמואל פ' א; של"ה סוף מס' פסחים בענין ל"ג בעומר.
- ¹⁰ ע' זהר פנחס רכב:
- ¹¹ ע' שם בהעלותך קנב:
- ¹² ישעיה ט יב.

